

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Tilen Klukovič

**Prisilne mobilizacije v Sloveniji v času 2. svetovne vojne – primerjava med
nemško in partizansko vojsko**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2013

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Tilen Klukovič

Mentorica:izr. prof. dr. Cirila Toplak

**Prisilne mobilizacije v Sloveniji v času 2. svetovne vojne – primerjava med
nemško in partizansko vojsko**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2013

*Zahvaljujem se staršem za podporo pri študiju.
Posebna zahvala gre Pii in Skyu za pozitivno spodbudo in veselje.*

Prisilne mobilizacije v Sloveniji v času 2. svetovne vojne – primerjava med nemško in partizansko vojsko

Magistrsko delo govori o dveh velikih vojaških formacijah v Sloveniji v času 2. svetovne vojne. Na eni strani o partizanih, ki jih je ustanovila Osvobodilna fronta, in na drugi strani o mobiliziranih, ki jih je v svojo vojsko vpoklicala Nemška država (*Wehrmacht* – Obrambne sile) takoj ob okupaciji. Še danes je ključno vprašanje, zakaj so mobiliziranci odšli v nemško vojsko in zakaj niso prebežali. Magistrsko delo preučuje vzroke, zaradi katerih so bili slovenski fantje in moški vpoklicani v nemško vojsko in poslani na bojišča po Evropi in posledice v primeru prebega. Mobiliziranci so bili dolgo časa izbrisani iz slovenskega zgodovinopisja, z osamosvojitvijo Slovenije leta 1991 pa so v njem le našli svoj prostor. V magistrskem delu je tako predstavljena tudi njihova plat zgodbe. Mobiliziranci niso bili več nemški vojaki, ampak so postali žrtev nacističnega terorja, tako kot številni drugi. Poleg tega je v magistrskem delu izpostavljen pomen Osvobodilne fronte in partizanstva v Sloveniji. Njuna vloga je ključna pri osamosvojitvi Slovenije izpod okupatorja, kljub temu je izpostavljen tudi negativen vidik. S primerjavo omenjenih formacij avtor želi prikazati, da slovenski mobiliziranci v nemški vojski niso delovali proti slovenskemu narodu. Partizani, osvoboditelji Slovenije, pa v nekaterih primerih so.

Ključne besede: 2. svetovna vojna, okupacija, mobilizacija, mobiliziranci, partizani, Osvobodilna fronta

Forced mobilisation of Slovenia during the Second World War – comparison of German and partisan army

This master paper discusses two large military formations in Slovenia during the Second World War. On one hand, there were the partisans, the establishment that was founded by the Liberation Front, and on the other hand, there were Slovenes who were mobilized by Germany during the occupation. Even today, the key question is why those men joined the German army and why they did not fled. That is why the Master's thesis examines reasons why Slovenian men joined the German army and what were the consequences of any breakthrough. Mobilized men had not been a part of the Slovenian historiography for a while, but they have found their place within the independence of Slovenia in 1991. Author presents their side of the story. Mobilized men were not known as German soldiers, but as the victims of Nazi terror like many others. In addition, the master paper exposes the importance of the Liberation Front and the Partisans in Slovenia. Their role is crucial for the independence of Slovenia, however their negative features are also exposed. By comparing these two formations author wants to show that the mobilized Slovenes did not operate against the Slovenian nation. However, Partisans, known as Slovenian liberators, in some cases acted against their nation.

Key words: Second World War, occupation, mobilization, mobilized people, partisans, Liberation Front

KAZALO

1 UVOD	7
2 METODOLOŠKI OKVIR	8
2.1 HIPOTEZE	8
2.2 OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV	9
2.3 METODOLOGIJA OZ. METODE PROUČEVANJA	11
2.4 STRUKTURA MAGISTRSKEGA DELA	11
3 ZAČETEK 2. SVETOVNE VOJNE IN OKUPACIJA JUGOSLAVIJE	12
3.1 ZAČETEK VOJNE	12
3.2 OKUPACIJA JUGOSLAVIJE IN SLOVENIJE	16
4 KRŠENJE MEDNARODNEGA PRAVA IN MOBILIZACIJA V NEMŠKO VOJSKO	19
4.1 MEDNARODNO PRAVO	19
4.2 MOBILIZACIJA V NEMŠKO VOJSKO	22
5 OBLIKOVANJE OF NA SLOVENSKEM OZEMLJU IN MOBILIZACIJA V PARTIZANSKO VOJSKO	27
5.1 OBLIKOVANJE OF NA SLOVENSKEM OZEMLJU	27
5.2 MOBILIZACIJA V PARTIZANSKO VOJSKO	30
6 KONEC VOJNE	34
6.1 KONEC VOJNE V JUGOSLAVIJI IN SLOVENIJI	39
7 PRIMERJAVA MED NEMŠKO IN PARTIZANSKO MOBILIZACIJO	40
7.1 PRIMERJAVA FORMIRANJA VOJAŠKIH ENOT	40
7.2 DOGAJANJE PO VOJNI	42
7.3 UREDITEV STATUSA MOBILIZIRANCEV V SLOVENIJI IN V DRUGIH EVROPSKIH DRŽAVAH	43
7.4 ŠTEVILO MOBILIZIRANIH.....	44
7.5 ŠTEVILO ŽRTEV 2. SVETOVNE VOJNE V SLOVENIJI.....	45
8 SKLEP	47
9 LITERATURA	53

KAZALO GRAFOV

Graf 7.1: STRUKTURA ŽRTEV 2. SVETOVNE VOJNE V SLOVENIJI.....	46
Graf 7.2: STRUKTURA ŽRTEV MOBILIZIRANIH V NEMŠKO VOJSKO V 2. SVETOVNI VOJNI PO REGIJAH.....	47

SEZNAM KRATIC IN OKRAJŠAV

OZN	Organizacija združenih narodov
ZDA	Združene države Amerike
VB	Velika Britanija
SZ	Sovjetska zveza
NDH	Neodvisna država Hrvaška
OF	Osvobodilna fronta slovenskega naroda
KPJ	Komunistična partija Jugoslavija
KPS	Komunistična partija Slovenije
NOB	Narodno osvobodilni boj
NOV	Narodno osvobodilna vojska
SNOO	Slovenski narodnoosvobodilni odbor
PO	Partizanski odbor
CK	Centralni komite
MP	Mednarodno pravo

1 UVOD

Dogajanja v času 2. svetovne vojne spadajo med najhujše zločine v zgodovini človeštva. Vojno so začele sile Osi (Nemčija, Italija, Japonska) na čelu z nacistično Nemčijo in njenim napadom na Poljsko 1. septembra 1939. V vojno je leta 1940 vstopila še Italija in naslednje leto tudi Japonska. S podpisom Trojnega pakta so v Evropo in na Daljni vzhod te tri države hotele vnesti nov red, fašistični korporativistični režim, ter si zagotoviti medsebojno pomoč in podporo v primeru vojne. Dva dni po nemškem napadu na Poljsko sta Nemčiji vojno napovedali Velika Britanija in Francija. Oboroženi spopadi so trajali od leta 1939 do leta 1945. Vojna je zajela 61 držav, med njimi tudi Jugoslavijo (Cvirn in drugi 2001, 344).

Jugoslavija se je vpletenosti v 2. svetovno vojno izmikala poldrugo leto. Nemčija je Jugoslavijo napadla 6. aprila 1941, jugoslovanska armada pa je razpadla v desetih dneh. Kmalu po napadu so Hrvaški ustaši razglasili Neodvisno državo Hrvaško (NDH), ki je nastala kot del fašističnega novega reda v Evropi. S tem je Slovenija ostala popolnoma odrezana od drugih delov Jugoslavije in bila že od 11. aprila 1941 razkosana med okupacijske sile Osi (Nemčija, Italija, Madžarska). Okupatorji so po zasedbi ozemlja kršili mednarodno pravo (MP). Na slovensko ozemlje vpeljali svoj politični in pravni sistem (Prunk 2002, 132–4). Nemci so leta 1942 prekršili še eno temeljno pravilo mednarodnega prava in v svojo vojsko začeli prisilno mobilizirati Slovence. Pošiljali so jih na vsa bojišča po svetu, predvsem v Afriko in tedanjo Sovjetsko zvezo. Ves čas okupacije je potekala mobilizacija v nemško vojsko, v katero so vpoklicali moške, rojene med leti 1908 in 1929 (22 generacij), skupaj okrog 38.000 moških (Prunk 2002, 134).

Prvi cilj magistrskega dela je predstaviti okupacijo Slovenije s poudarkom na nemškem kršenju mednarodnega prava. Natančneje bom opredelil prisilno mobilizacijo v nemško vojsko. Mobilizacija je prizadela celotno prebivalstvo, saj so posledice morebitne neposlušnosti mobiliziranih trpeli tudi svojci. Prisilno mobilizirani so se bojevali, trpeli in umirali na vseh frontah Evrope in Afrike, prav tako pa so umirali zaradi neposlušnosti in prebegov, v vojnem ujetništvu, v zavezniških vojskah in jugoslovanskih brigadah, umirali so tudi pri povratku v domovino (Žnidarič in drugi 2001, 5).

Enega večjih udarcev nemški mobilizaciji je zadalo šele narodnoosvobodilno gibanje, ki je 11. septembra 1943 razglasilo splošno mobilizacijo vseh za vojsko sposobnih moških.

Mobilizacija v partizane je načeloma temeljila na prostovoljni osnovi. Mobilizirali so tudi tiste, ki so prebegnili in s tem tvegali življenje svojih družin (Žnidarič in drugi 2001, 87–8). Nekateri so celo uprizorili svojo smrt v času »vojaškega« dopusta iz okupatorske vojske, ki jim je pripadal, da so se potem lahko priključili partizanom. Ob vsem tem pa je imela tudi partizanska mobilizacija svoje šibke točke. Magistrsko delo bo tako temeljilo na primerjavi nemške in partizanske mobilizacije. Zanimalo me je predvsem, ali so v nemško vojsko slovenski mobiliziranci dejansko vstopali prostovoljno in ali je v partizanskem gibanju potekala tudi prisilna mobilizacija, pri čemer sem uporabil primarne in sekundarne vire.

Drugi cilj magistrskega dela je raziskati poveljno stanje, torej poveljni status mobiliziranih v nemško vojsko ali partizane. Zaradi stigmatizacije so imeli številni nemški vojaki težave že v času vojne, saj so bili vpoklicani v vojsko druge države. Tudi po vojni jih je nova jugoslovanska oblast obravnavala kot nemške vojake, torej kot narodne izdajalce. Ta »status« je slovenskim mobilizirancem v nadaljnjem življenju povzročal precejšnje travme in težave, saj je šlo za relativno mlado populacijo.

2 METODOLOŠKI OKVIR

2.1 HIPOTEZE

Magistrsko delo temelji na štirih ključnih hipotezah:

H1: Prisilne mobilizacije Slovencev se ni posluževala le nemška vojska, ampak tudi partizani.

H2: Prisilno mobilizirani v nemško vojsko niso delovali proti slovenskemu narodu in narodno osvobodilnem gibanju, saj so se borili na drugih bojiščih po Evropi.

H3: Mobilizirani se niso odločali za prebeg oziroma pobeg iz nemške vojske, ker so prebežniku in njegovi družini grozile številne sankcije, vključno s smrtjo.

H4: Status prisilno mobiliziranih je po dvajsetih letih slovenske samostojnosti dokončno rešen.

2.2 OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV

Mobilizacija

Mobilizacija pomeni prehod oboroženih sil in gospodarstva iz mirnodobnega stanja v vojno. Gre za mobilizacijo vseh naprednih sil v boju za mir in pomeni povzročitev aktivnosti ali povečanje aktivnosti. Nasproten pomen ima pojem demobilizacija, ki pomeni prehod oboroženih sil in gospodarstva iz vojnega stanja v mirnodobno, oziroma prenehanje, oslabitev aktivnosti. Iz pojma mobilizacija izvira beseda mobilizirati, kar pomeni, napraviti, da je nekdo v vojaški službi oziroma vpoklicati (SSKJ 2000, 6. junij).

Prisilna mobilizacija

Prisilna mobilizacija pomeni vpoklic slovenskih fantov v nemško vojsko, ko si tega niso želeli, vendar so pod prisilo to naredili. Prisila pomeni, da se s silo oziroma pritiskom naredi, povzroči, da kdo kaj naredi, dela, česar noče, ne želi (SSKJ 2000, 6. junij).

Tretji rajh

Prvi rajh je bilosrednjeveško Sveto rimsko cesarstvo nemške narodnosti. Izraz drugi rajh je skoval Otto von Bismarck leta 1871 po pruski zmagi nad Francijo. Tretji rajh pa je povezan z Adolfom Hitlerjem in izpolnitvijo njegovih obljub o ponovni veličini Nemčije. Izraz Tretji rajh oziroma Velikonemški rajh uporabljamo za nemško državo v času nacizma (Cajnkó 2005, 35).

Operacija Barbarossa

Junija 1941 je Nemčija, spodbujena z vojaškimi uspehi na zahodu in v želji po nafti, sprožila množični napad na Sovjetsko zvezo (SZ). Operacija Barbarossa je bilo kodno ime za invazijo oziroma napad na SZ (Frelj in drugi 2006, 414).

Bliskovita vojna (nem. *Blitzkrieg*)

Bliskovita vojna je vojna, v kateri hoče napadalec z veliko hitrostjo in močjo napada doseči zmago (SSKJ 2000, 6. junij).

Kominterna

Kominterna oziroma komunistična internacionala je bila sprva svetovna stranka revolucije, pozneje pa je postala skupnost kakšnih sto komunističnih strank. Bila je prisotna v Evropi,

Združenih držav Amerike(ZDA), Aziji in Latinski Ameriki. Komunistične stranke so vedno delovale v sklopu svoje skupne matrice, ki jim je posredovala enako strukturo, predvsem pa enako ideološko in politično usmeritev (Eiletz 2006, 18).

Kolaboracija

Kolaboracija kot ideja se je v svetovni zgodovini pojavljala znova in znova. Najbolj se je razmahnila med 2. svetovno vojno, ko je Hitler gojil dobre odnose s številnimi evropskimi in neevropskimi voditelji. V okupiranih državah je tako prišlo do sodelovanja z okupatorjem. Koncept kolaboracije se uporablja predvsem za označevanje kakršnekoli oblike skritih ali neetičnih političnih odnosov oziroma izdajalsko sodelovanje s sovražnikom (Davies 2010, 13–20).

Kvizling

Prvi znani kolaborant je bil Vidkun Quisling, ki je po nemški okupaciji vodil norveško vlado. Njegovo ime je postalo sopomenka za kolaborante, t.i. kvizlinge (Prunk 2008, 418). Izraz se je začel uporabljati med 2. svetovno vojno za ljudi, ki so sodelovali z okupatorjem.

Operacija *Strafgericht* (operacija Kazen)

Operacija *Strafgericht* (operacija Kazen) je oznaka za napad na Jugoslavijo. Do nenapovedanega napada je prišlo 6. aprila 1941, ker se Jugoslavija ni hotela pridružiti silam Osi. V tem napadu so sodelovale Nemčija, Italija, Bolgarija in Madžarska. Jugoslavija je v 11 dneh kapitulirala (Pirjevec 2011, 82).

Dolomitska izjava

Leta 1943 je prišlo do skupne izjave ustanoviteljev o enotnosti Osvobodilne fronte slovenskega naroda (OF). To izjavo so podpisali Komunistična partija Slovenije(KPS), Krščanski socialisti in Sokoli. Gre za dolomitsko izjavo, s katero je bila KPS tudi formalno priznana vodilna vloga v boju proti okupatorju (Prunk 2002, 144).

2.3 METODOLOGIJA OZ. METODE PROUČEVANJA

Magistrsko delo temelji na analizi primarnih virov (zlasti Zakona o žrtvah vojnega nasilja¹) in sekundarnih virov (interpretacija izbrane literature in člankov). Z zgodovinsko metodo bom na podlagi različnih dokumentov in dokaznega gradiva prikazal razvoj dogodkov v 2. svetovni vojni in raziskal razloge, zaradi katerih je do določenih dogodkov v povezavi s prisilno mobilizacijo prišlo. S komparativno metodo bom v primeru mobiliziranih v nemško vojsko in v partizane opravil analizo primerljivih procesov in pojavov oziroma obravnaval različne probleme, ki so jih doživljali slovenski fantje in moški, ki so bili na različne načine mobilizirani v vojsko, tako partizansko kot tudi v nemško. To metodo bom uporabil tudi pri raziskovanju povojnega statusa različnih skupin.

2.4 STRUKTURA MAGISTRSKEGA DELA

Magistrsko delo je razdeljeno na devet sklopov:

1. Uvod
2. Metodološki okvir
3. Začetek 2. svetovne vojne in okupacija Jugoslavije
4. Kršenje mednarodnega prava in mobilizacija v nemško vojsko
5. Oblikovanje OF na Slovenskem in mobilizacija v partizansko vojsko
6. Konec vojne
7. Primerjava med nemško in partizansko vojsko
8. Sklep
9. Literatura

¹ Zakon o žrtvah vojnega nasilja – ZZVN je Državni zbor RS sprejel 17. oktobra 1995, v veljavi je od 1. januarja 1996. Dostopno na: http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r02/predpis_ZAKO962.html (24. september 2012).

3 ZAČETEK 2. SVETOVNE VOJNE IN OKUPACIJA JUGOSLAVIJE

3.1 ZAČETEK VOJNE

V nacizmu imamo pojav, ki je videti komajda dostopen razumski analizi. Pod voditeljem, ki je v apokaliptičnem tonu govoril o svetovni oblasti in uničenju, in pod režimom, utemeljenim na skrajno odbijajoči ideologiji rasnega sovraštva, se je ena od kulturno in gospodarsko najbolj razvitih evropskih dežel pripravljala na vojno, zanetila svetovni požar, ki je pogubil okoli 50 milijonov ljudi, in zagrešila okrutnosti – ki so dosegle vrhunec v mehaniziranem množičnem poboju milijonov Judov – takšne vrste in v takšnem obsegu, da presegajo našo domišljijo. Spričo Auschwitzta so videti pojasnjevalne zmožnosti zgodovinarja resnično neznatne (Kershaw v Hobsbawm 2000, 103).

Leta 1933 je v Nemčiji postal kancler Adolf Hitler. Tega leta je bil Hitler demokratično izvoljen na volitvah, pridobil absolutno oblast in uvedel enostrankarski režim. Leta 1935 je Nemčija preklicala omejitve oboroževanja, leta 1936 pa so njene sile vstopile v Porenje, ki je bilo po 1. svetovni vojni demilitarizirano. Poleg tega je sklenila zavezništvo s fašistično Italijo in Japonsko (Frelih in drugi 2006, 406–7). Prunk (2008, 410) navaja, da so v 2. svetovno vojno vodili notranji razvoj v evropskih državah in na Japonskem ter ultranacionalistične in imperialistične ambicije teh držav. Ključni povodi, ki so vodili v 2. svetovno vojno, so se zgodili že pred letom 1939. Izid 1. svetovne vojne, ki je za sabo pustil številne negotovosti pri delitvi sveta, japonska zasedba Mandžurije leta 1931, italijanski vdor v Etiopijo leta 1935, nemško in italijansko vmešavanje v špansko državljansko vojno v letih 1936–39, nemška priključitev Avstrije (*Anschluss* leta 1938), nemška okupacija Češkoslovaške leta 1938 in italijanska zasedba Albanije istega leta.

Velika Britanija (VB) in Francija sta dopuščali Hitlerjevo ekspanzionistično politiko zaradi poskusa ohranitve miru v Evropi, zato je Nemčija lahko priključila Avstrijo in Češkoslovaško. Številni Nemci in Avstrijci so si želeli združitve, ki pa se je zgodila, ko je oblast v Avstriji prevzel vodja nacistov Artur von Seyess-Inquart. Ta je povabil nemško vojsko, naj zasede Avstrijo, in tako so 13. marca 1938 uradno razglasili *Anschluss* oziroma združitve obeh držav. Septembra 1938 so v poskusu ohranitve miru v Evropi podpisali Münchenski sporazum in s tem odstopili Sudete Nemčiji (Frelih in drugi 2006, 412). Društvo narodov in demokratičnih

velesil se ni dovolj odločno postavilo po robu centralnim silam, dokler je za to še bil čas (Prunk 2008, 410). Kljub temu, da je bilo Nemčiji mogoče nasprotovati ali se pobotati z njo, vzpostaviti ravnotežje do nje ali se po potrebi bojevati z njo, sta med leti 1933 in 1941 London in Pariz popuščala Berlinu, Moskva pa je v zameno za ozemeljske pridobitve zamenjala držo nasprotovanja za držo uslužne nevtralnosti (Hobsbawm 2000, 136).

Politični realisti, ki so bili zagovorniki politike popuščanja, so položaj med marcem in septembrom 1939 ocenili povsem nerealistično, kar je privedlo do 2. svetovne vojne in spricho katere sta VB in Francija ostali brez vsake predstave o tem, kaj naj bi kot vojskujoči se strani storili, dokler ni *blitzkrieg* leta 1940 pometel z njima. Soočeni z dokazi, ki so jih sami sprejeli, se zagovorniki politike popuščanja v VB in Franciji še vedno niso mogli pripraviti k resnim pogajanjem o zavezništvu s SZ, brez katere vojne ni bilo mogoče dobiti. London in Pariz sta hotela nasprotnika odvrniti z razkazovanjem moči, kar Hitlerja niti za trenutek ni prepričalo. Hitler sam je spodkopal tla zagovornikom politike popuščanja, saj je z okupacijo Češkoslovaške marca 1939 spreobrnil britansko javno mnenje v prid odporu, kar je prisililo k delovanju tudi britansko omahujočo vlado. Ta je nato pritislila še na francosko vlado, ki ni imela druge izbire, kot da se pridruži svojemu edinemu učinkovitemu zavezniku. Ko se je vojna enkrat zdela dovolj verjetna, je bilo edino, kar je bilo potrebno storiti, pripravljati se nanjo tako učinkovito, kot je bilo le mogoče, in to ni bilo storjeno (Hobsbawm 2000, 147).

Po vdoru na Češkoslovaško Hitler ni pričakoval mednarodnega vojaškega posredovanja proti načrtom širjenja. Za preprečitev vojaške grožnje z vzhoda je avgusta 1939 s SZ sklenil sporazum Ribbentrop-Molotov, dogovor o razdelitvi Vzhodne Evrope. SZ se je pogodila s Hitlerjem, ker se ni mogla pogoditi s Francijo in VB, in tako odvrnila prvi udarec, ki so ga nato dobile Poljska in posredno njeni zaveznici Francija in VB (Frelj in drugi 2006, 413). S tem je SZ prispevala k naglemu razvoju Nemčije, ker po letu 1939 ni bila več pripravljena nasprotovati Hitlerju. Kljub grožnjam Evrope, je Hitler 1. septembra 1939 vdrl na Poljsko. Dva dni za tem sta Nemčiji vojno napovedali VB in Francija. S tem se je začela evropska vojna, ki je prerasla v 2. svetovno vojno (Frelj in drugi 2006, 413). Vojna se je začela in potekala precej drugače, kot so si želeli njeni načrtovalci, tako glede časa kot glede nasprotnikov. Fašistična Italija si na primer nikakor ni želela vojne z VB. Hitler se je hotel izogniti bojevanju na dveh frontah, odločil pa se je za hitro ofenzivo, saj se je zavedal, da so skupna sredstva Nemčije manjša od sredstev potencialnih nasprotnikov (Prunk 2008, 411).

V začetku je bila vojna evropska. Nemčija je v treh tednih povsem porazila Poljsko, ker ji njeni zaveznici nista nudili nikakršne učinkovite pomoči, čeprav sta mobilizirali svojo vojsko in jo poslali na nemško-francosko mejo. Po štirinajstih dneh nemško-poljske vojne je na podlagi tajnega sporazuma na Poljsko vkorakala tudi Rdeča armada in zasedla njena vzhodna območja, zahodno Ukrajino in dele Belorusije. Nemčija je okupirala zahodne in osrednje poljske pokrajine in jih neposredno priključila svojemu ozemlju (Prunk 2008, 411). Mazower (2002, 145) pravi, da javno mnenje v Evropi konec tridesetih let nikakor ni nasprotovalo zamisli o avtoritarni obnovi celine pod nemškim vodstvom. Nezaupanje v nemško moč se je mešalo z občudovanjem nemške gospodarske oživitve. Sami Nemci so bili nad idejo Hitlerjevega novega reda navdušeni. Hitler je oznanil, da sta nemški narod in on sam poklicana, da rešita problem in povrneta red v srednjo Evropo. Nemški zunanji minister Joachim von Ribbentrop je napovedal, da bo Hitlerjev novi red v Evropi zagotovil tisočletni mir.

Nekateri v Berlinu so verjeli, da je pred Tretjim rajhom zgodovinska priložnost. Vojaki so zasedli veliko ozemlje, ki so mu morali nato politiki vladati. Ozemlje se je raztezalo od Severnega ledenega morja do roba Saharske puščave, od Atlantika in Pirenejev do Ukrajine. Ta velikanski imperij si je Nemčija podredila z naglim zaporedjem napadov v slogu bliskovite vojne. Ukrajino naj bi Hitler spremenil v enega najlepših vrtov na svetu, saj naj bi bila tam slabo izkoriščena črna zemlja. Poljska bi bila priročen vezni člen z vzhodom in vir delovne sile. Manj pomembni predeli za Hitlerja so bili Skandinavija, Nizozemska, Balkan in celo Francija. Večino držav je Hitler pritegnil v zavezništvo z ustrahovanjem. Na ta način je Nemčiji uspešno zagotovil življenjsko pomembne vire v Romuniji ter na Madžarskem in Švedskem. Norveško je napadel šele, ko se je prepričal, da britanski načrti ogrožajo skandinavske tovore rude, namenjene z ladjami v Nemčijo, vloga Francije pa še ni bila jasna. Grčija bi verjetno lahko ostala nevtralna, če ne bi ponesrečeni italijanski napad vpletel Britancev, tako da so Nemci morali odgovoriti. Ko so iz Beograda prispele novice, da je v vojaškem udaru padla silam Osi naklonjena vlada, je bilo potrebno kar sproti izdelati načrt za napad (Mazower 2002, 147–9). Podrobneje o napadu na Jugoslavijo in posredno tudi na Slovenijo spregovorim v nadaljevanju.

Nemška politika do številnih premaganih držav je bila sprva namerno začasna. Hitler ni želel določiti ciljev vojne, ravno tako ni hotel skleniti mirovne pogodbe s Francijo. Zahodnoevropski državniki, ki jih je vznemirila Hitlerjeva priključitev delov Poljske in

Češkoslovaške, so se skušali prepričati, da bo spoštoval celovitost njihovih držav in njihovo suverenost. Vprašanje mirovnih sporazumov je bilo odrinjeno v nedoločeno prihodnost. Nekatere države – tega so bile deležne Poljska, Jugoslavija in Češkoslovaška – so razkosali in povsem zatrli njihovo nacionalno identiteto, njihova imena naj bi izbrisali z zemljevidov, njihov pravni položaj je ostajal nejasen (Mazower 2002, 149–50).

Običajni nemški postopek vladanja na zasedenem ozemlju je bilo imenovanje vojaškega ali civilnega poveljnika. Ta je vladal z obstoječo domačo državno upravo. V tej vojni so ozemlja postala fevdi, podrejeni zahtevam različnih – medseboj tekmujočih – ministrstev, ki so jim vladala z različnimi stopnjami uspešnosti. Danska vlada je bila najučinkovitejša pri ohranjanju javnega reda. Celotno Dansko je nadzorovalo manj kot sto članov nemškega osebja. Na Nizozemskem je civilni komisar rajha vladal s pomočjo generalnih sekretarjev državne uprave, v Belgiji pa je generalni sekretar odgovarjal vojaškim oblastem. Nemškim željam pa sta bili podrejeni tudi t.i. neodvisni vladi na Hrvaškem in Slovaškem. V podobnem položaju so bile tudi partnerice Sil osi, in sicer Finska, Romunija, Bolgarija in Madžarska. Vizija nacistov o povojni Evropi je bila izjemno stroga, saj so napovedovali, da bo njihov odnos do držav, ki jim bodo vladali, neprijazen in hladen, ter da ne bo mogoče, da bi kakšna zoprna majhna država ovirala evropski mir s kakšnimi posebnimi željami ali zahtevami (Mazower 2002, 150). Večina teh držav se je Hitlerju pridružila bolj zaradi prepričanja kot pa iz preračunljivosti, prav tako pa so se pripadniki vsakega ljudstva bojevali na obeh straneh. Slovaki in Hrvati so prvič okusili državno neodvisnost kot sateliti Hitlerjeve Nemčije in voditelji teh držav so bili v času vojne domoljubni junaki. Vse te nacionalne državljanske delitve je povezovala vojna, tako mednarodna kot državljanska, ki jo je začela Hitlerjeva Nemčija (Hobsbawm 2000, 138).

Schmitt (v Mazower 2002, 151–2) pojasnjuje, da si je Nemčija lastila pravico, da vlada Evropi, da vlada po novih pravilih, ter da mora stari sistem mednarodnega prava s svojimi univerzalnimi pretenzijami in svojo osnovo v razmerjih suverenih držav zamenjati nacionalsocialistična zakonodaja t.i. ljudskega prava. Po njegovem mnenju ne morejo vsi narodi nositi bremena moderne ustavne države. S tem se je oddaljil od liberalne zamisli, da so vse države suverene in pravno enake, saj da je v modernem svetu potrebna visoka stopnja organizacije in prostovoljne discipline. Bistvena značilnost tega modernega sveta je bila, da to ni bil novi evropski red, ampak nemški red. Številni nacistični misleci so se poigrali z ideologijo evropeizma, vendar je bila za Hitlerja pomembna le Nemčija, oziroma natančneje,

nemštvo (nem. *Deuschtum*) (Mazower 2002, 153). Ta interpretacija poudarja, da si ima nemški narod pravico izbojevati več življenjskega prostora, obenem pa mora onemogočiti vse, ki zavirajo razvoj arijskih narodov Evrope. Ta interpretacija se ni oblikovala šele po letu 1933, ko je v Nemčiji postal kancler Hitler, ampak ima nemški fašizem precej globlje korenine (Luthar 1997, 71).

2. svetovna vojna predstavlja vrhunec skoraj stoletja naraščajočega nasilja med evropskimi silami na celini in zunaj nje. Predstavlja več vojn v eni. Bila je spopad oboroženih sil, ki so ga sprožili Hitlerjevi imperialni načrti. Bila pa je tudi vojna med rasami, verami in etničnimi skupinami. Na številnih območjih je bila razredna vojna v širšem smislu, med najemniškimi vojaki in profašističnimi zemljiškimi posestniki v severni Italiji ali med kmeti in meščani. Z izbruhom odporiških gibanj v letih 1943 in 1944 je vojna postala tudi državljanska vojna, katere korenine so segale nazaj do leta 1919 (Mazower 2002, 211). Elemente te vojne pa je moč zaslediti tudi v Jugoslaviji in posledično v Sloveniji.

3.2 OKUPACIJA JUGOSLAVIJE IN SLOVENIJE

»Vojna je čas podivjanosti, krutosti, sovraštva, sadizma, morije, ko je človekovo dostojanstvo poteptano v prah in pohojeno v blato« (Fideršek 1994, 91).

Leta 1940 se je Jugoslavija znašla v težkem položaju, saj sta jo Italija in Nemčija imeli v primežu. Nemci so bili povezani z Madžari in Romuni, Benito Mussolini pa je aprila 1939 s svojimi enotami zasedel Albanijo (Pirjevec 2011, 80). Leto in pol Jugoslavija ni bila vpletena v vojno. Spomladi leta 1941 je Jugoslavija pod pritiskom Nemčije podpisala trojni pakt. Angleži so spodbudili vojaški udar, ki je odstranil kraljevo namestništvo pod vodstvom kneza Pavla Karađorđevića (Prunk 2002, 132). Nova vlada je skušala prepričati Hitlerja, da namerava ostati zvesta trojnemu paktu. Kljub temu pa jo je Hitler zavrnil in poleg vojaškega napada na Grčijo (*Marita*) organiziral še napad na Jugoslavijo. Napad na Jugoslavijo, operacija *Strafgericht* (Kazen), se je začel 6. aprila 1941 (Pirjevec 2011, 81–2).

Na utrdbah Rupnikove linije (obrambna črta pred Italijanskim napadom) se je Jugoslovanska vojska nekaj dni upirala, pri čemer sta tako jugoslovanska kot nemška stran utrpeli žrtve. Poleg tega je razstrelila nekaj prometnih naprav in zažgala nekaj skladišč, nato se je umaknila. Aprilska vojna je trajala enajst dni, v Sloveniji šest (Dežman in Linasi 2002, 37). 11. Aprila so

Slovenijozavzeli trije okupatorji in jo razkosali na 11 okupacijskih enot (Prunk 2008, 413). Ko je Nemčija napadla Jugoslavijo, je Hitler na oblast postavil marionetni režim. Na čelo ozemlja, ki ni bilo okupirano, je postavil generala Milana Nedića. Najhujši marionetni režim na ozemlju Jugoslavije pa je bil na Hrvaškem, kjer je oblast prešla v roke pronacističnim ustašem, vodil pa jih je Ante Pavelić (Davies 2010, 95).

Napad Sil osi na Jugoslavijo je primer *Blitzkriega*, Nemce pa je zanimal nadzor nad prometnimi zvezami z Bolgarijo, Grčijo in Romunijo (Pirjevec 2011, 83). Okupatorji so si Slovenijo razdelili na tri dele. Nemci so dobili slovensko Štajersko, Gorenjsko, severni del Dolenjske in Mežiško dolino, Madžari večino Prekmurja, Italijani pa večji del Notranjske, Dolenjske in Ljubljano. Po tej razmejitvi je Gorenjska in vsa slovenska Štajerska, 10–15 kilometrov pod Savo, prišla pod Nemčijo (Prunk 1992, 297). Okupatorji so po zasedbi kršili MP, saj so vpeljali svoj pravni in politični sistem (kršenje mednarodnega prava s strani Nemčije bom opredelil v naslednjem poglavju). Italijani so slovensko ozemlje priključili Italiji kot Ljubljansko pokrajino že aprila, Madžari so razglasili priključitev decembra, nemška oblast pa je uradno pravno priključitev prelagala, zlasti zaradi razmaha partizanskega gibanja, čeprav ga je dejansko vključila v svoj državni in politični sistem. Takšen upravni položaj je nemški okupator določil samo za dežele, ki so jih imeli za zgodovinsko in kulturno svoje (Prunk 2002, 133).

Nemški okupator si je vzel največji, najrodovitnejši, s surovinami najbolj bogat in industrijsko ter prometno najbolj razvit del Slovenije. Skupno so Nemci zasedli 10.261 kvadratnih kilometrov ozemlja s približno 800.000 prebivalci. Izbrali so si najradikalnejše metode za potujčenje Slovencev, kar so želeli izvesti v najkrajšem možnem času. Svoj cilj so nameravali doseči z načrtno kolonizacijo nemških doseljencev, z izgonom tretjine slovenskega prebivalstva in s ponemčenjem preostalih prebivalcev. Šefa civilne uprave, ki sta bila državna namestnika in vodji nacistične stranke za Štajersko (Sigfried Uiberreither) in Gorenjsko (Franz Kutscheri, po decembru 1941 pa Friedrich Rainer), sta dobila nalogo napraviti deželo zopet nemško. Za izvajanje nalog ponemčenja sta s seboj pripeljala mnogo uradnikov in učiteljev, ki so bili vneti nemški nacionalisti, bila pa sta neposredno podrejena Hitlerju (Dežman in Linasi 2002, 39). Za Hitlerja je bilo dogajanje na Balkanu pomembno, kar je pokazal tudi s tem, da je obiskal Maribor. Med številnimi zavzetimi mesti, je le redka obiskal osebno. Tu je izrekel znane besede: »*Machen Sie mir dieses Land deutsch, so deutsch wie die*

übrige Steiermark!« (Naredite mi to deželo zopet nemško, tako nemško kot je ostala Štajerska) (Pirjevec v Kershaw 2012, 9).

Okupatorji so se razlikovali v metodah raznarodovalne politike. Nemci so takoj ukiniteli slovenske šole, upravo in vse narodne organizacije in društva. Odstranili so vsa krajevna imena in jih zamenjali z nemškimi, ukiniteli so slovenske časopise, prepovedali rabo slovenskega jezika in spremenili imena in priimke Slovencev (Kokalj Kočevar 2007b, 99).

Po smernicah Heinricha Himmlerja so z nemškegaokupiranega ozemlja v Sloveniji nameravali izgnati od 220 do 260 tisoč Slovencev, kar je predstavljalo kar tretjino prebivalstva. Načrtov niso uresničili zaradi gospodarskih razlogov in partizanskega upora. Vseeno so izgnali okrog 80.000 oseb. V Srbijo so izgnali nacionalne voditelje in inteligenco z družinami (17.000), duhovščino so izgnali na Hrvaško, v taborišča v Nemčiji pa so odpeljali več kot 35.000 oseb. Nemci so od mater ločili številne otroke, jih poslali v posebna taborišča, kjer naj bi jih prevzgojili v dobre nemške državljane. Dojenčke je prevzela ustanova *Lebensborn* in jih porazdelila po raznih domovih ter nato nemškim družinam (Dežman in Linasi 2002, 41–3).

Tisti, ki so bili izgnani v Nemčijo, so večinoma delali kot prisilni delavci. Očetje in matere so delali v tovarnah, podjetjih, pri obrtnikih, esesovskih družinah, na kmetijah, medtem ko so otroci že v najmlajših letih delali v taboriščih, kjer so prinašali premog, drva in čistili taborišča. Okoli 1800 izgnancev je zaradi pomanjkanja in slabih življenjskih pogojev umrlo. Po vojni so se vračali v Slovenijo, vendar jim oblasti dolga leta po vojni niso hotele priznati statusa žrtev vojnega nasilja, kar so jim z zakonom dodelili šele v devetdesetih letih (Kokalj Kočevar 2007a, 102).

Nemški okupator je na zasedenih ozemljih izkoriščal gmotne in človeške potenciale za vojne namene. Uvedel je tudi obvezno delovno službo in vojaško obveznost. Na delo v Nemčijo so odpeljali okrog 20.000 delavcev. Za Nemce je bilo zlasti pomembno štajersko vinorodno območje, od naravnih virov pa predvsem les in premog. Pomembna so bila tudi številna industrijska podjetja, med njimi Kranjska industrijska družba na Gorenjskem, rudnik svinca v Mežiški dolini (1 odstotek svetovne proizvodnje svinca) in obrat bivše Trboveljske premogokopne družbe. Poleg domačih delavcev so v industriji zaposlovali tudi delovno silo iz območja NDH in vojne ujetnike. Iz vojno-gospodarskih razlogov so gradili infrastrukturo in

nove industrijske obrate, uvedli pa so tudi izboljšave v kmetijstvu (Dežman in Linasi 2002, 47).

Ob okupaciji Slovenije je razpadel predvojni oblastni aparat, razpadle so tudi tradicionalne politične stranke. Med ostanki strank je vladala velika neenotnost o nadaljnji usodi slovenskega naroda. Nenaden zlom jugoslovanskih oboroženih sil je presenetil tudi komuniste, ki so pričakovali, da se bo Jugoslavija upirala vsaj kakšen mesec. To naj bi jim dalo možnost, da se okrepijo in povežejo s podporniki (Pirjevec 2011, 84). Ko je Slovencem grozil izbris z etničnega zemljevida Evrope, je KPS ugotovila, da lahko revolucionarno spremembo družbenega reda uresniči le v povezavi z bojem za nacionalno osvoboditev. Konec aprila 1941 je KPS organizirala OF, ki je združila protinacistično usmerjene politične skupine in kulturnike. OF je bilo nacionalno odporiško gibanje, ki je vključevalo večino družbenih slojev. Ko je Nemčija napadla SZ, so se mnogi umaknili v gozdove, tam oblikovali prve partizanske čete, ki so od diverzij kmalu prešle na oborožene napade na okupatorja. Te enote so uživale podporo političnih organizacij, oblastnih ustanov osvobodilnega gibanja in države, ki jo je ustvarilo osvobodilno gibanje (Dežman in Linasi 2002, 51). O ustanovitvi osvobodilnega gibanja in mobilizaciji v partizane bo govora v nadaljevanju.

4 KRŠENJE MEDNARODNEGA PRAVA IN MOBILIZACIJA V NEMŠKO VOJSKO

V tem poglavju bo poudarek na kršenju mednarodnega prava s strani Nemčije na okupiranem ozemlju. Ključno vprašanje je, zakaj in kako so prisilno mobilizirali Slovence v svojo vojsko. Na tem mestu se bom ukvarjal z dosego prvega cilja tega magistrskega dela, opredelitvijo prisilne mobilizacije v Sloveniji s strani Nemčije.

4.1 MEDNARODNO PRAVO

»*Inter arma silent leges* – med vojno zakoni molče« (Cicero v Banič in drugi 1990, 162).

MP je sistem splošno sprejetih in zavezujočih pravnih načel in norm. Ta načela in norme določajo pravice in obveznosti subjektov MP v medsebojnih odnosih in izhajajo iz mednarodnega običajnega prava in mednarodnih pogodb. MP širi načela in norme, ki urejajo pravice in odgovornosti človeka kot posameznika. Nekaterih mednarodnih pravil države ne

morejo spremeniti, ostala pravila pa lahko. Ustanovna listina Organizacije združenih narodov² je najpomembnejši mednarodnopravni akt, ki določa temeljna načela MP. MP je sistem pravnih načel in norm, ki urejajo pravice in dolžnosti med subjekti. Ta načela in norme določajo subjekti MP (države) z mednarodnimi pogodbami in z dejavnostmi mednarodnih organizacij (Türk 2007, 19).

Na tej točki so pomembna temeljna načela pravil vojskovanja, in sicer:

- omejevanje sile v oboroženih napadih,
- zaščita civilnega prebivalstva in objektov,
- prepovedano prizadevanje nepotrebne bolečine borcem,
- prepoved vojskovanja, ki ima za cilj povzročitev dolgoročne hude škode naravnemu okolju(Türk 2007, 553–8).

Zanimivo je vojno pravo, ki želi ublažiti slabosti vojne, kolikor to seveda dopuščajo vojni interesi. Obveznosti vpletenih strani niso velike, je pa večja odgovornost na strani držav, če zanemarijo načela vojnega prava. Osebe, ki so sodelovale pri kršenju MP, so kaznovane po pravilih vojnega prava. Mednarodno vojno pravo so vsa pravna pravila, ki obravnavajo vprašanje legitimne uporabe sile, in pravila, ki jih morajo države upoštevati, če pride do vojne. Na tej točki je pomembno omeniti, da vojno ločimo na enostransko, dvostransko in tradicionalno poimenovanje. Enostranskavojna vključuje akcijo, sklop nasilnih dejanj, s katerimi ena država želi drugi vsiliti svojo voljo. Dvostranskavojna se nanaša na boj med državama. Tradicionalnavojna se navezuje na borbo, ki poteka med državami, kamor pa ne spada državljanska vojna, zato se tudi mednarodno pravni predpisi ne uporabljajo za vstaje in revolucije (Türk 2007, 553–8).

Po načelih MP mora biti okupacija učinkovita. Ko oblast prevzame okupator, mora sprejeti ukrepe, s katerimi obnovi in zagotovi varnost in red. Okupator ne sme pobirati davkov in carine. Okupator ima na zasedenem ozemlju naslednje dolžnosti:

- vzpostaviti in vzdrževati mora javni red in življenja ter spoštovati domače zakone, pri čemer je prepovedano spreminjanje zakonodaje,
- ne sme jemati talcev,
- ne sme vohuniti,

² Ustanovna listina Organizacije združenih narodov, podpisana 26. junija 1945 v San Franciscu, v veljavi od 24. oktobra 1945. Dostopna na: <http://www.un.org/en/documents/charter/index.shtml> (2. oktober 2012).

- spoštovati mora življenje, družinske pravice, čast, bogoslužje in zasebno lastnino,
- upravljati mora okupirano področje,
- od prebivalcev ne sme zahtevati služenja v svojih oboroženih in pomožnih silah ter prisege zvestobe, ne sme jih importirati in siliti v dajanje obvestil o svoji vojski (Türk 2007, 573–575).

Nemško mobilizacijo Slovencev moramo osvetliti z vidika mednarodnega vojnega prava, ki je temeljni okvir za presojo dogajanj v sleherni vojni. 2. svetovna vojna je kršila načela vojnega prava in ustvarila vtis, da je vojna pač nebrzdana in skrajno samovoljna metoda uporabe sile. Poudariti je treba, da so se nekatera pravila vojnega prava vendarle spoštovala (Türk 1992, 33). Nas zanima predvsem prepoved, ki se nanaša na način vodenja sovražnosti, ki jo najdemo v 23. členu Haaškega pravilnika³. Ta pravi, da je »vojskujoči državi ravno tako prepovedano mobilizirati državljane sovražne države s tem, da bi sodelovali v vojaških operacijah proti lastni državi, pa četudi so bili v službi vojskujoče se države pred začetkom vojne.«

Ta določba izraža temeljno načelo o nedopustnosti samovolje vojskujoče se države glede ravnanja z državljani sovražne države, ki ne smejo biti uporabljeni za vojskovanje proti svoji državi. Odločba ni oblikovana z zgledno natančnostjo in z občutkom za vse možne situacije. Ni povsem jasno, ali vojskujoča država lahko mobilizira državljane sovražne države za vojskovanje s tretjimi državami. V času, ko so sestavljali Haaški pravilnik, ta problem najbrž ni bil tako izrazit, je pa dobil drugačen pomen v 1. svetovni vojni in nato še v 2. svetovni vojni. Razlaga, da pravilnik prepoveduje zgolj siljenje ljudi k sodelovanju v vojaških operacijah zoper njihovo državo, ne pa tudi zoper zaveznike njihove države, bi bila v nasprotju s ciljem določbe, ki je preprečevanje določene vrste samovolje držav v vojni (Türk 1992, 33).

Türk (1992, 34) poudarja, da moramo paziti, da ne komentiramo določil Haaškega pravilnika s stališča današnjih pojmovanj, ampak s stališča pojmovanj v času, ko bi se to pravo moralo uporabljati, torej med 2. svetovno vojno. Po 2. svetovni vojni so pravila mednarodnega vojnega prava dobila natančnejšo formulacijo. Problem mobilizacije je tako opredeljen v

³Večji del temeljnih norm, ki urejajo odnose med vojskujočimi se državami in med njihovimi oboroženimi silami, so uredile Haaške konvencije. Za nas je ključna IV. Haaška konvencija o spoštovanju zakonov in običajev vojskovanja na kopnem oziroma njena priloga, Haaški pravilnik, ki vsebuje materialnopravne norme. Te norme izražajo običajno pravo in so bile v času 2. svetovne vojne obvezne za vse države, ki so se znašle v vojni z drugimi državami (Türk 1992, 33).

četrti Ženevski konvenciji⁴ o zaščiti prebivalstva med vojno. Ta konvencija v 51. členu določa, da »okupacijska sila ne sme siliti zaščitene osebe k služenju v svojih oboroženih ali v pomožnih silah, ravno tako sta prepovedana pritisk in propaganda, ki imata za cilj doseči prostovoljen pristop.«

Kljub vsemu je možno tako Haški pravilnik kot tudi Ženevsko konvencijo razumeti na različne načine. Dejstvo je, da so bile vse oblike siljenja v službo oboroženih sil okupatorja prepovedane že v času 2. svetovne vojne, pomenile pa so kršitev mednarodnega vojnega prava. Podlago za razlago konvencij v korist žrtev vojne nam daje t.i. Martensova klavzula, ki poudarja da »pripadniki oboroženih sil in civilno prebivalstvo uživajo varstvo in vladavino načel MP, tako kot izhajajo iz običajev med civiliziranimi narodi, iz zakonov o človečnosti in zapovedi javne vesti, tudi če ravnanje s temi kategorijami oseb v mednarodnem vojnem pravu ni posebej urejeno« (Türk 1992, Icrc.org 2012, 13. junij).

Razkosanje Slovenije je ustvarilo položaj, v katerem so okupacijske države bistveno presegle pristojnosti, ki jih ima okupator po mednarodnem pravu. Kot je bilo že omenjeno, Nemci slovenskega ozemlja niso formalno priključili Nemčiji, so pa uvedli specifičen okupacijski režim, ki je vseboval tudi predpise o državljanstvu. V urejanje državljanstva pa okupator sploh ne sme posegati. Mobilizacija »prebivalcev okupiranih ozemelj v nemško oboroženo silo je bila kršitev mednarodnega vojnega prava in to brez ozira na vse okoliščine« (Türk 1992, 35–6).

Nemčija je v času 2. svetovne vojne množično kršila pravila mednarodnega prava. Kršila je najstrožja pravila, ki so povezana s temeljnimi človekovimi pravicami. Med njimi tudi svobodo odločanja, ko je v svojo vojsko mobilizirala slovenske fante.

4.2 MOBILIZACIJA V NEMŠKO VOJSKO

»Upiranje mobilizirancev v nemško vojsko je eno najimunitnejših poglavij slovenske nacionalne vstaje v drugi svetovni vojni« (Dežman 1999).

⁴ Ženevske konvencije so bile sprejete na diplomatski konferenci v Ženevi leta 1949. Konvencije so sistematično in celovito uredile položaj oseb, ki ne sodelujejo oziroma ne sodelujejo več v oboroženih spopadih. Skupaj s protokoli predstavljajo hrbtenico mednarodnega humanitarnega prava (Europa.gov 2011, 9. junij).

Kot je bilo omenjeno zgoraj, je nemški okupator po okupaciji prekršil eno temeljnih pravil mednarodnega prava, saj je v svojo vojsko začel mobilizirati Slovence. Pošiljali so jih na svoja bojišča v Afriki in SZ, nekatere tudi na Finsko. Pri vpoklicu Slovencev v nemško vojsko so vztrajali ves čas okupacije, vanjo pa so vpoklicali fante in moške 22-ihgeneracij (1908–29) (Prunk 2002, 134). Mobilizacija je zajela celotno slovensko prebivalstvo. Slovenski moški in fantje so umirali na vseh frontah Evrope in Afrike, vojaki v tujih uniformah pa so postali tudi zato, da bi zavarovali svoje družine. Posledično so s tem postali tudi žrtve vojnega nasilja okupatorja (Žnidarič in drugi 2001, 5).

V času zasedbe Jugoslavije leta 1941 je Nemčija po principih in zahtevah svojega političnega vodstva razdelila prebivalce iz okupiranih področij v tri kategorije. Prva kategorija so bili državljani Nemčije (nem. *Deutsche Staatsangehörige*), druga kategorija so bili državljani Nemčije na preklic (nem. *Deutsche Staatsangehörige auf Wiederruf*), tretja pa prebivalci, ki jim je zagotovljeno nemško varstvo (nem. *Schutzangehörige*). S takimi političnimi ukrepi in s širitvijo nemške zakonodaje na okupirana ozemlja sta za prebivalce začela veljati zakon o obveznem služenju nemške delovne službe (nem. *Reichsarbeitsdienst* - RAD) in zakon o vojaški obveznosti (nem. *Wehrpflicht*). Točno število vpoklicanih v RAD še danes ni znano, tako kot ni znano točno število nasilno mobiliziranih Slovencev v vojsko, število ranjenih, ujetih, izginulih in ubitih (Tomažič 1994). O številu mobiliziranih bo govora v sedmem poglavju.

Vojaško obveznost so Nemci uvedli spomladi leta 1942, prve Slovence pa so mobilizirali poleti istega leta. Tu je potrebno omeniti, da je nekaj nacističnih navdušencev odšlo v nemško vojsko že mnogo prej, na kar so se Nemci in njihovi sodelavci (na Štajerskem) začeli načrtno pripravljati že pred začetkom vojne. Izvajali so močno propagando. Za prostovoljce ne moremo šteti vseh mladih fantov, ki so bili vpoklicani v nemško vojsko takoj po končani delovni službi (nem. *Arbeitsdienst*), saj podpisa niso upali odkloniti. Prva prostovoljca sta odšla v nemško vojsko že leta 1937 in 1938, nekaj pa jih je šlo takoj po začetku 2. svetovne vojne (Penič 1994, 55).

Nemci so mlade fante za svojo vojsko usposabljali tudi v Sloveniji. Ustanavljali so polvojaške enote (nem. *Volksdeutsche Mannschaft*), ki so jih sestavljali moški v starosti od 18 do 45 let. Iz njihovih vrst so na dodatno usposabljanje v Nemčijo pošiljali izbrane vodje mladinskih skupin. Po nekaterih podatkih naj bi bilo že pred začetkom okupacije in mobilizacije, ki je z

njo prišla, v nemški vojski prek 600 prostovoljcev iz Slovenije (Štajerska). Po večini so bili to Nemci s stalnim nemških državljanstvom, ki so ga imeli še pred napadom na Slovenijo (Žnidarič 2001, 35–8).

Prebivalstvo Spodnje Štajerske in Gorenjske so Nemci hoteli čim boljše izkoristiti za pomoč vojnemu gospodarstvu in za krepitev svojih enot. Vpoklicali so rekrute in delavce, kar naj bi močnejše povežalo prebivalstvo Štajerske in Gorenjske z usodo Nemčije in njenimi vojnimi prizadevanji. Pravna podlaga za vpoklice je bila, kot smo omenili že zgoraj, sporna mednarodnopravno odredba o vsiljenem državljanstvu, državljanstvu na preklic in o zaščitencih. V veljavo je stopila leta 1942, takoj zatem pa so začeli delati popise za mobilizacijo v obvezno delovno službo in nato v nemško vojsko. Julija 1942 so bili na Štajerskem v vojsko vpoklicani moški, rojeni leta 1923, leto mlajši pa so bili vpoklicani v obvezno državno delovno službo in nato v vojsko. Mobilizacije v zasedenih deželah je spremljala močna propagandna in zastraševalna akcija (Tomažič 1994). Prvi vpoklic na Gorenjskem je bil 11. januarja leta 1943, medtem ko je bil na Štajerskem že 27. maja 1942. Na Štajerskem so mobilizirali moške, rojene med leti 1908 in 1929, na Gorenjskem pa rojene med leti 1916 in 1927 (Žibert 1994, 56). Nekaj Slovencev so mobilizirali tudi na Koroškem.

V objavi o naborih za vojaško obveznost so zapisali, da bodo tisti, ki ne bodo izpolnili svoje dolžnosti, kaznovani denarno ali z zaporom, lahko pa se jih tudi prisilno privede. Na Štajerskem je bil leta 1942 najprej izveden popis rojenih leta 1923 in 1924, junija popis rojenih leta 1921 in 1922, nato 1919 in 1920, novembra in decembra pa so sledili še popisi rojenih med leti 1918 in 1925. Do konca leta 1942 je bilo popisanih kar osem generacij, kar pomeni, da so bili popisani vsi mladeniči med 17. in 24. leti. Popisom so sledili nabori, ki so potekali v drugi polovici maja, ter januarja in februarja. Letnika 1923 in 1924 sta bila vpoklicana že julija. Letnik 1923 so poslali v vojsko, letnik 1924 pa najprej v državno delovno službo in nato v vojsko. Na naborih je bilo potrjenih 87 % nabornikov, 1 % vojaških obveznikov pa se naborov ni udeležilo. S prvim vpoklicem se je pokazalo, da je bil začetek nemške mobilizacije zelo uspešen. Ob odhodu v nemško vojsko je vsak mobiliziranec prejel »Nemško čitanko« z navodili in vojaški časopis (Žnidarič 2001, 38–41).

Večino gorenjskih mobilizirancev, rojenih v letih 1923 in 1924 so vpoklicali v delovno službo januarja 1943, v vojsko pa aprila 1943. V delovno službo so februarja 1943 vpoklicali letnik 1925, ki je bil maja poslan v vojsko. Marca pa so vpoklicali in poslali naravnost v nemško

vojsko letnike 1920, 1921 in 1922, aprila pa še letnike 1916, 1917, 1918 in 1919. Letnik 1926 je bil vpoklican julija, v vojsko pa so jih poslali januarja in februarja 1944 (Dežman 2001, 161). Večino letnikov 1923 in 1924 je bilo januarja vpoklicanih v delovno službo, aprila 1943 pa v vojsko. Februarja so vpoklicali letnik 1925 in ga maja poslali naprej v vojsko. Marca in aprila pa so vpoklicali letnike od 1916 do 1922 in jih poslali naravnost v nemško vojsko. Julija so vpoklicali še letnik 1926 in ga januarja in februarja 1944 poslali v vojsko (Dežman 2001, 326).

Glavno vlogo pri pripravi in izvajanju okupatorjeve prisilne mobilizacije na Štajerskem je imela Štajerska domovinska zveza, ki je izvajala politične priprave oziroma propagando. Dejavnost Štajerske domovinske zveze je združevala propagando in grožnje. Propaganda je potekala prek časnikov, z letaki in javnimi nastopi. Obveznike so prepričevali, da vstopajo v najboljšo vojsko na svetu, hkrati pa so jih opozarjali, da so z nemškim državljanstvom povezane tudi dolžnosti do nemške države. Nabornikom so zagrozili, da bodo izgubili državljansko pravico, če se ne bodo odzvali pozivu v nemško vojsko, sankcije pa bodo zaradi njihove neposlušnosti občutili tudi njihovi starši. Za vojake je bila predvidena tudi politična oskrba. Slovenskim rekrutom so poročali o dogajanju na Spodnjem Štajerskem. Pri politični oskrbi so imeli pomembno vlogo posebni govorniki, t.i. propagandisti. Poleg politične oskrbe je bilo poskrbljeno še za idejno in materialno oskrbo. Za idejno oskrbo so vojaki dobili poseben priročnik za učenje nemščine, dobivali pa so tudi časopis o dogajanju doma. V okviru materialne oskrbe pa je bilo poskrbljeno, da so vojaki ob praznikih ali drugih priložnostih dobili darilne pakete (Žnidarič 2001, 49–51).

Mobilizacija ni potekala le v redno nemško vojsko, ampak tudi v nekatere druge formacije, predvsem v *Wehrmannschaft*, *Volkssturm* in domovinsko protiletalsko topništvo (nem. *Heimatflak*). Žrtve prisilne mobilizacije so bile tudi ženske, ki so jih nacisti za potrebe vojske zaposlili v različnih službah. V okviru Štajerske domovinske zveze so organizirali *Wehrmannschaft*, ki naj bi svoje člane vzgajal v vojaških veščinah in v duhu nacistične ideologije, s čimer naj bi pripomogli k ponemčevanju slovenskega prebivalstva. Vermani so bili vsi moški člani Štajerske domovinske zveze. Sodelovali so v skoraj vseh akcijah proti slovenski osvobodilni vojski na Štajerskem. Nemško novačenje slovenskega prebivalstva za potrebe okupatorjevega vojnega stroja pa s tem še zdaleč ni bilo končano. Organizirali so odpor nemškega prebivalstva proti armadam protihitlerjevske koalicije na nemških tleh, zato

so ustanovili *Volkssturm*. Vendar so se Nemci že znašli v položaju, ko so bili prisiljeni preiti v obrambo lastnega ozemlja z vsemi razpoložljivimi sredstvi (Žnidarič 2001, 54–63).

Med posebne mobilizirance v nemško vojsko štejemo tiste, ki so služili v domovinskem protiletalskem topništvu (nem. *Heimatflak*). Ta mobilizacija je prizadela večinoma mladoletne srednješolce v starosti 16 let, ki so morali v vojsko. Po nemški zakonodaji še niso bili vojaški obvezniki, vendar so jih mobilizirali pod krinko, da gre za šolski pouk. V resnici je šlo za formacijo, ki je spadala v nemško vojno letalstvo. Ta formacija, ki so jo sestavljali še otroci, je imela nalogo braniti strateško najpomembnejše okupatorjeve objekte pred zavezniškimi bombnim napadi. Ker so zavezniška letala največkrat skušala onesposobiti protiletalsko obrambo, so bile med mladimi fanti tudi številne smrtne žrtve. V to formacijo je bilo mobiliziranih nekaj sto slovenskih dijakov, ki so jih proti koncu vojne poslali tudi na vzhodno fronto. Ne smemo pa niti mimo mobilizacije žensk. Teh resda niso vključevali v redno nemško vojsko, so jih pa zaposlili za potrebe vojske v različnih službah. Ženske so delale v vojaški pomožni službi, državni delovni službi, bolniški negi v vojski, občasno tudi pri zračni obrambi ipd. Število mobiliziranih žensk ni znano (Žnidarič 2001, 66–7).

Mobiliziranci so šli v vojsko z namenom, da zaščitijo svoje družine in da bodo, brž ko se bo dalo, pobegnili. Večina tistih, ki je prišla na dopust v domače kraje, je dezertirala ali pa so jih na silo mobilizirali partizani. Seveda je bil nujen videz nasilne partizanske mobilizacije za zaščito svojcev, saj je bilo od tega odvisno, ali bo družina dobila državno podporo, živilske karte in drugo pomoč, ki jo je delil rajh. Vsaka dezertacija je bila tvegana, tako za mobiliziranca kot za njegovo družino. To potrjujejo izrečene in izvršene kazni v obliki smrtnih obsodb ali pregonov svojcev. Ko so nacisti ugotovili, da večina mobilizirancev, ki dobi dopust, dezertira, jih je veliko ostalo brez dopusta (Dežman 1999, 17–18). Raziskava Inštituta za novejšo zgodovino o smrtnih žrtvah med prebivalstvom na območju Slovenije med drugo svetovno vojno in po njej (2012) je pokazala, da so okoli 100 mobiliziranih nemške enote usmrtile same. Od tega so jih 59 usmrtili zaradi dezerterstva, ostale pa zaradi drugih prestopkov (Zaključno poročilo projekta Preverjanje seznamov žrtev druge svetovne vojne in neposredno po njej po matičnih knjigah 2012).

Dejstvo je, da partizansko gibanje v Sloveniji ni bilo dovolj močno, da bi preprečilo mobilizacijo. V nekaterih primerih sodružine tistih, ki so pobegnili pred mobilizacijo, Nemci izselili v Nemčijo. Veliko mobiliziranih je dezertiralo ali pa so konec vojne dočakali v

ujetništvu. Z množičnimi dezertacijami k zaveznikom in v partizanske enote v domovini, so mobiliziranci dokazali svojo visoko nacionalno zavest. Nekateri so prešlivi partizanske enote v Sloveniji in v jugoslovanske enote, ustanovljene v SZ, ter v 5. prekomorsko brigado, ki je prišla v Jugoslavijo preko Francije in Italije (Dežman in Linasi 2002, Dežman 2007). Podatkov o številu vojakov, ki so dezertirali iz nemške vojske v druge enote, ni. Pomembno pa je poudariti tudi to, da se je do danes status mobiliziranih posplošil in tako se na vse mobilizirance gleda kot na žrtve. Ne obstaja nek objektivni pogled na to skupino, saj je težko dokazati kakšne namene so imeli posamezniki.

Na tej točki je potrebno še enkrat poudariti, da so bili ob koncu tridesetih let številni Evropejci pripravljeni opustiti liberalni demokratični red in ga zamenjati za avtoritarnega – t.i. Hitlerjev novi red. Evropski narodi so postali brezbržni do demokracije, ki jim je bila predstavljena s pojmi svoboda mišljenja, svoboda govora ipd., kar je za marsikoga pomenilo predvsem svobodo stradanja (Mazower 2002, 145). Iz tega lahko sklepam, da je bila podobna situacija tudi v Sloveniji in da ljudje Hitlerjevemu novemu redu niso v celoti nasprotovali. Po koncu vojne in porazu Nemčije želijo številni prikazati, da temu ni tako.

5 OBLIKOVANJE OF NA SLOVENSKEM OZEMLJU IN MOBILIZACIJA V PARTIZANSKO VOJSKO

5.1 OBLIKOVANJE OF NA SLOVENSKEM OZEMLJU

V Sloveniji se je z okupacijo začelo obdobje nacionalne samoutemeljitve. Najpomembnejše dejanje tistega časa je bila oborožena revolucionarna borba za realizacijo popolne slovenske narodne in socialne osvoboditve. Glavna značilnost te borbe je bila realizacija političnih programov najbolj progresivnih političnih sil. S temi prizadevanji je slovenski narod pokazal veliko narodno samozavest, s katero je prišla volja po samobitnosti, enakopravnosti, samoodločanju in vsestranskem razvoju (Prunk 1986, 110).

Ko je prišlo do okupacije Slovenije, jo je prebivalstvo odklanjalo, pozdravila pa jo je nemška manjšina. Velika večina ljudi je verjela v zmago zahodnih držav, vendar se je med prebivalci širilo prepričanje, da se je treba okupatorju upreti z orožjem in si tako z lastnim bojem zaslužiti mesto v povojnem demokratičnem svetu. Ban Marko Natlačen je iskal poti, kako sodelovati z okupatorjem, manjše politične skupine pa so temu nasprotovale. Sokoli,

Krščanski socialisti in komunisti so tri tedne po okupaciji ugotovili, da je v Sloveniji mogoče organizirati množično odporniško gibanje, v katerem lahko poleg narodne osvoboditve dosežejo tudi zmago nad starimi politični nasprotniki v lastnem narodu (Prunk 2002, 137–9). KPJ je od SZ dobila zahtevo, naj ustanovi gverilsko gibanje, podobno tistemu v zasedenima Belorusiji in Ukrajini. Vrhovni komandant narodno osvobodilne vojske (NOV) Jugoslavije Josip Broz Tito pa je te zahteve prezrl, saj je bil mnenja, da je vojna primeren trenutek za udejanjenje revolucije in za prevzem oblasti. CK KPJ je tako po državi z namenom zanetiti iskro upora razposlal dvajset vodilnih delegatov. Njihov poudarek je bil na enakopravnosti jugoslovanskih narodov. Temu so nasprotovali le na Hrvaškem, kjer je nad disciplino komunistične stranke prevladala domovinska ljubezen (Pirjevec 2011, 93–4).

Ob okupaciji je Slovincem ostala le moralna in mednarodnopravna vez z jugoslovansko državo in njeno emigrantsko vlado. Ta vez pa v realnem življenju ni pomenila nič, saj so Slovenci svoj vsakdan živeli pod okupatorji v novih državah. Takšen položaj, v katerem se je začel oborožen slovenski odpor zoper okupacijo, je omogočal, da si je začelo bojujoče se slovensko ljudstvo postavljati neko svojo samostojno in seveda ilegalno oblast. Ta oblast bi bila lahko v dogovoru z emigrantsko mednarodno priznано vlado v Londonu, lahko pa bi bila popolnoma samostojna (Prunk 2005, 141–2).

Krščansko socialistično delavstvo se je takoj po okupaciji odzvalo na poziv KPS in skupaj z ostalimi političnimi skupinami so ustanovili Protiimperialistično fronto, ki je prerasla v OF. Odporniška organizacija OF, ki je na začetku združevala komuniste in manjše ideološko raznolike politične skupine, se je 16. septembra razglasila za najvišji politični organ slovenskega naroda (Prunk 2005, 142). Razlikovati moramo med ustanovitelji OF in tistimi, ki so se ji priključili kasneje. Za ustanovitelje štejemo KPS, levo krilo Sokola, skupino krščanskih socialistov in levo usmerjene kulturne delavce. Kasneje se jim je priključila še Zveza kmečkih fantov in deklet, Kmečko-delavska stranka ter skupina Stara pravda (Kidrič v Mally 2011, 75–6). OF se je nato pridružilo še skoraj 20 manjših skupin in frakcij. Z zbiranjem skupin se je začelo organiziranje prebivalstva, začeli so se snovati odbori OF, OF je začela prodirati v vse pore življenja. Med glavne naloge OF ob ustanovitvi štejemo vključevanje prebivalstva v osvobodilno gibanje, vzbujanje njihovega dejavnega sodelovanja, širjenje tiska in oblikovanje javnega mnenja. Odbori OF so postali mobilizacijska središča za nabiranje prostovoljcev v partizansko vojsko (Fajfar v Mally 2011, 78). Enotnost OF je bila ključna za uresničitev njenih ciljev.

V OF je vstopila tudi Jugoslovanska ženska zveza, ki je povezovala razna ženska društva. Njena vrhovna voditeljica je bila Franja Tavčar, dejansko pa sta zvezo vodili Angela Vode in Franja Hočevar. Že konec leta 1941 se je Ženska zveza umaknila iz OF, ravno tako kot tudi Stara pravda Črtomirja Nagodeta. Tako sta Nagode in Vode postala žrtvi poenotenja odporniškega gibanja v Sloveniji (Mally 2011, 110).

Jeseni leta 1941 je OF ustanovila Slovenski narodnoosvobodilni odbor (SNOO). To je bil najvišji predstavniški organ slovenskega naroda. SNOO je imel podrejene odbore po celotnem slovenskem ozemlju, sprejemal je različne sklepe, resolucije in deklaracije o položaju slovenskega naroda med osvobodilnim bojem ter o odnosu do mejnih vprašanj, sosedov in nekdanje jugoslovanske države. Odbor se je zavzemal za Zedinjeno Slovenijo kot samostojno državno enoto v prihodnji jugoslovanski federaciji (Prunk 2002, 144–7). SNOO je edini predstavljal slovenski narod v času protiokupatorskega narodnoosvobodilnega boja. Vsako organiziranje slovenskega naroda izven OF pa je bilo označeno za škodljivo. Kasneje je bilo celo zagroženo, da bo takšno organiziranje kaznovano (Prunk 2005, 142). Po okupaciji je v slovenskem političnem prostoru nastal prazen prostor, ki ga je uspela zapolniti OF. Ravno veliko število različnih skupin je ustvarilo podobo množičnosti organizacije (Mally 2011, 76).

Ko je Hitler napadel SZ, je moral z Balkana umakniti svoje najboljše čete. V zasedeni Jugoslaviji je pustil le enote, ki so nadzorovale prometnice (cestne in železniške) med Ljubljano, Zagrebom, Beogradom in Solunom. Te prometnice so bile ključne za oskrbo vojaških enot v Grčiji in severni Afriki. Poleg tega so varovali še rudnike in večja industrijska središča (Pirjevec 2011, 96). Po napadu na SZ je s strani OF prišel poziv k takojšnjem oboroženem odporu proti okupatorju. Že konec julija 1941 je OF začela na podeželju organizirati partizanske čete, v mestih pa oborožene udarne skupine za spopade z okupatorjem. V nekaj mesecih je OF pridobila naklonjenost mnogih ljudi. Junija 1941 je ustanovila Vrhovno poveljstvo slovenskih partizanskih čet, avgusta pa še varnostno obveščevalno službo (VOS), ki je bila namenjena boju zoper okupatorja in njegove slovenske sodelavce (Prunk 2002, 139–41).

NOB je s seboj prinašal socialne spremembe, saj se je govorilo o socialni, ljudski in narodni revoluciji. Vse to OF ne bi moglo odreči pozitivne zgodovinske ocene. Vendar se kot negativna ocena kaže leninistično-boljševiški značaj te socialne revolucije, ki se je od samega začetka kazal tako v programih OF kot tudi v praktični politiki. Protikomunistični tabor je že

kmalu začel iskati pomoč pri okupatorju, ustanovil t.i. vaške straže, s tem pa se je začela tudi bratomorna vojna med Slovenci (Prunk 2002,142–3). Na tej točki je treba poudariti, da so mobilizirani v nemško vojsko odhajali na fronte drugod po svetu, predvsem v Rusijo in Afriko, ter da se nikoli niso borili proti lastnemu narodu.

Treba je priznati, da na slovenskem ozemlju v času druge svetovne vojne ni bilo samo odpora, ampak je hkrati potekala tudi državljanska vojna, kar pa še vedno ne zanika vloge OF. OF je delovala povezovalno za veliko večino Slovencev, povezovala je različno misleče. Odnosi znotraj OF pa so pripeljali do prevlade komunistov (Repe v Mally 2011, 428). Kljub različnim interpretacijam vloge OF, je le ta pozvala k množičnemu odporu in organizirala odporniško gibanje. Osvobodilno gibanje je predstavljal boj slovenskega ljudstva združenega v OF (Mally 2011, 430).

5.2 MOBILIZACIJA V PARTIZANSKO VOJSKO

»Člen I: Partizanski oddelki so sestavljeni iz prostovoljcev partizanov, ki se hočejo zvesto in vztrajno, z orožjem v roki boriti za velike osvobodilne cilje slovenskega naroda proti jarmu okupatorskih fašističnih tlačiteljev, za pravice delovnega ljudstva ... in ki orožja ne bodo odložili dokler se ne bodo uresničili cilji, zaradi katerih so se orožja lotili« (Klanjšček in drugi v Stanovnik 2011, 37).

Komunisti s Titom na čelu so v trenutku razpada države organizirali zbiranje lahkega orožja. Takoj nato so začeli snovati vojno strukturo oboroženih sil. V večjih mestih in pokrajinah so začeli ustanavljati vojne komiteje, male enote, čete in komandne kadre. Poleg tega so vojakom kraljeve vojske predlagali, naj orožje odnesejo domov in naj se ne predajo v ujetništvo (Pirjevec 2011, 85).26. in 27. septembra 1941 je Tito z najožjimi sodelavci sprejel sklepe, s katerimi so odločilno vplivali na potek dogodkov v Jugoslaviji. Ključni sklepi so bili:

- vodenje odpora v skladu z gverilsko strategijo,
- izogibanje frontalnim spopadom,
- decentralizacija spopadov po deželah in njihova organiziranost po nacionalnem načelu, pod vodstvom vrhovnega štaba,
- ustanovitev rednih vojaških enot in uvedba enotnega imena za vse borce – partizani,

- postavitev političnih komisarjev⁵ v odrede in bataljone,
- stisnjena pest kot nov partizanski pozdrav,
- partizanski znak postane rdeča peterokraka zvezda (Pirjevec 2011, 97).

S temi sklepi je komunistično vodstvo določilo ustroj svojih ideološko močno pogojenih vojaških sil, hkrati pa so položili temelje za novo družbeno ureditev (Pirjevec 2011, 97).

Že v prvih dneh obstoja je partizansko vodstvo sprejelo Partizanski zakon, ki je postal nekakšna ustava slovenskega partizanstva. Opredeljeval je moralni kodeks vedenja partizanov (Stanovnik 2011, 37). Poleg tega je opredeljeval osnovno sestavo in delovanje ter naloge partizanskih enot. V prvem členu je bilo zapisano, da so partizanski oddelki sestavljeni iz prostovoljcev. Partizanski zakon je zelo natančno določal podobo partizanskega boja in borca, vendar je puščal zelo veliko svobode in pristojnosti posameznim poveljnikom enot in političnim komisarjem. Partizanske enote so nastajale različno, večinoma iz ilegalnih ali bojnih skupin. Velikokrat tudi tako, da se je iz jedra ene čete izločila skupina partizanov, ki je dobila nalogo, da na drugem ozemlju ustanovi novo enoto (Kladnik 2006, 45). Formacija NOV in Partizanski odbor (PO) Slovenije se je razvijala postopoma. Najprej so ustanovili manjše enote, ki so delovale na manjšem območju. Delovale so predvsem v obliki sabotaž in manjših spopadov. S kapitulacijo Italije pa so partizani začeli izvajati vse večje in strateško bolj zahtevne vojaške operacije (Kladnik 2006, 59–60).

Poglavitni napor KP so bili usmerjeni v razvijanje oboroženih sil, ki so se v različnih krajih različno imenovali. Ti prvi vojaški oddelki so dobili smernice, da uničujejo vse, kar služi sovražniku, okupatorju naj preprečujejo odzemanje žita in živine ter pobiranje davkov. Poleg tega naj bi vse, kar so zasegli okupatorju, obdržali zase in razdelili med revne ljudi. Partizanski odredi so nastajali po okoliših, njihov glavni cilj pa je bil napadati okupatorja in mu na ta način prizadejati čim več škode (Strugar 1967, 43).

V začetku junija 1943 je štab 4. operativne cone⁶ precej kritično ocenjeval partizansko mobilizacijo. Ugotovil je, da so enote Kamniško-zasavskega odreda zaradi udobja prenehale z

⁵Politični komisar oziroma politkomisar je bil naziv častnika, ki ga je v vojaško enoto imenovala komunistična stranka.

⁶Štab je bil ustanovljen z ukazom Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet 26. decembra 1942. 14. januarja 1943 so izvedli preureditev 2. grupe odredov v 4. operativno cono. Štab je deloval na Kamniško-moravškem in zasavskem območju Gorenjske, na Štajerskem, vzhodnem Koroškem in v Prekmurju. 4.

mobilizacijo, slabo pa sta se odrezala tudi Pohorski in Kozjanski bataljon, kljub temu, da je bila na njihovem območju možnost za mobilizacijo zelo velika. Konec maja leta 1943 se je že začelo govoriti o prvih prisilnih mobilizacijah v partizane na Štajerskem. Ker pa okupator ni več verjel v prisilno mobilizacijo s strani partizanov, je začel preverjati vsak posamični primer posebej, če gre res za prisilno mobilizacijo ali samo za dogovor s partizani (Žnidarič 2001, 84).

Ker so bili mobilizirani v partizane tudi obvezniki *Wehrmannschaft*-a in Nemške mladine, so morali svoje mnenje o njihovi mobilizaciji podati tudi pristojni vodje teh organizacij. Od njihovih ugotovitev je bila odvisna usoda svojcev tistih, ki so jih partizani mobilizirali. V večini primerov je šlo za prostovoljne odhode v partizane, vojaški obvezniki pa so z navidezno prisilno mobilizacijo skušali obvarovati svojce. Strah za svojce je bil tako glavni vzrok odhajanja v nemško vojsko, vendar z namenom, da bodo mobiliziranci čim prej pobegnili ali prešli na nasprotno stran. Nemška mobilizacija se je na Štajerskem korenito začela lomiti šele jeseni 1943, ko je okupatorjevo nasilje začelo popuščati zaradi krepitve osvobodilnega boja (Žnidarič 2001, 84–5).

Zanimivo je poročilo komandanta varnostne policije in varnostne službe za Štajersko, ki je zapisal, da »osebe potrjene za vojsko, javno izražajo nezadovoljstvo in gledajo, da se na kakršenkoli način pridružijo banditom, da bi se lahko aktivno bojevali za osvoboditev Slovenije«. V poročilu omenja tudi prisilno mobilizacijo v partizane, za katero pravi, da »je izključena vsaka možnost, da bi mogli banditi kogarkoli prisilno rekrutirati in nasilno odpeljati v gozd«, saj so v vsakem posameznem primeru ugotovili, da so vsi, ki so bili potrjeni za nemško vojsko, poiskali zvezo s partizani. Izgovor o prisilni mobilizaciji v partizane pa je služil za zaščito svojcev. V enem letu se je precej spremenilo tudi razmišljanje nabornikov v nemško vojsko. Vedno bolj so spoznavali, da odhod v nemško vojsko in na fronto pomeni skoraj zagotovo smrt ali invalidnost. Tako se jim je manj tvegana zdela ideja, da so ostali doma in odšli v partizane. Zelo pomembno je bilo, da so imele partizanske enote in terenske organizacije OF v večini primerov do dezertarjev iz nemške vojske in iz državne delovne službe korekten odnos (Žnidarič 2001, 85).

operativna cona je delovala do maja 1945, imela pa je štab, sodni, obveščevalni, operacijski in personalni odsek ter intendanturo (MIZKS 2012, 16. maj).

Cerar (2005, 8) pravi, da so bili poleg njega v partizanih tudi njegovi trije bratje, ter da nihče ni bil tam prostovoljno, ampak so bili vsi mobilizirani. Poleg tega nihče ni vstopil v komunistično stranko, nihče ni dosegel vojaškega čina ali prejel odlikovanja. Tako najdemo tudi primere, ko se posamezniki niso želeli priključiti partizanom, vendar so se morali.

Partizanska mobilizacija na slovenskem Štajerskem do septembra 1943 ni dosegla večjih uspehov. Najmanj uspešna je bila v predelih, kjer ni bilo partizanskih enot. Po letu 1943 pa je okupatorjeva mobilizacija pospeševala partizansko, saj je velik del tistih, ki so odšli v nemško vojsko, pozneje dezertiral. Odločilni udarec nemški mobilizaciji je osvobodilno gibanje zadalo v obdobju od septembra 1943 do konca aprila 1944. Splošno mobilizacijo za orožje sposobnih moških od 17. do 45. leta starosti sta OF in Glavni štab SNOO in PO Slovenije razglasila 11. septembra 1943, takoj po italijanski kapitulaciji. Terenski odbori OF in partizanske enote so izvajali mobilizacijo, ki pa se je okrepila, ko je na Štajersko vkorakala 14. divizija. Mobilizacija je temeljila na prostovoljni osnovi, najprej pa so se partizanom priključili vojaški obvezniki, ki so delali v okupatorjevi industriji, in obvezniki iz krajev, kjer je bila nemška mobilizacija najuspešnejša. V partizane so mobilizirali tudi ubežnike iz nemške vojske (Žnidarič 2001, 86–8).

Gorenjski odred je izdal povelje za partizansko mobilizacijo že 5. januarja 1943, kar je bilo teden dni pred začetkom nemške mobilizacije letnikov 1923 in 1924. Okupator je ukrepal tako, da je okrepil napade na partizanske enote ter izselil družine dezerterjev. Vpoklic letnika 1925 je bil predviden za februar 1943. Takrat je na Gorenjskem pred vpoklicem zbežalo okrog 80 fantov, ki so vstopili v partizane (Dežman 2001, 427–8). Mobilizacija na vseh področjih ni bila enako intenzivna, saj je najmanj zajela mesta. Obdobje največjega razmaha osvobodilnega boja in najbolj množične partizanske mobilizacije je bilo od konca aprila do začetka decembra 1944. Po tem datumu se je mobilizacija v partizane v glavnem zaključila. Partizanska mobilizacija je onemogočala nemško mobilizacijo, hkrati pa je močno škodovala okupatorjevemu vojnemu gospodarstvu (Žnidarič 2001, 89–90).

Zelo pomemben trenutek za partizansko vojsko je bila kapitulacija Italije, saj so bili takrat ustanovljeni številni novi partizanski bataljoni. Ti bataljoni so pomagali pri obrambi pred nemškimi enotami, ki so iz Furlanije želele prodreti na vzhod v Slovenijo. V tem času je slovenska NOV štela 35.000 borcev in bork, kar je bilo njeno največje število. Slovenska partizanska vojska kot del jugoslovanske vojske je bila leta 1943 priznana za zavezniško

vojaško silo (Prunk 2002, 146). Pirjevec (2011, 190) navaja, da so po podatkih generala Ilije Radakovića sile NOVJugoslavije in partizanskih odredov leta 1941 štejele 80.000, leta 1943 300.000 in leta 1945 celo 800.000 borcev in bork. Pomembno je poudariti, da partizani večinoma niso bili tudi člani KP. Za primer, v Srbiji je bilo v letu 1941 približno 40.000 partizanov, samo v Beogradu je bilo v tem času 600 članov komunistične stranke in 2000 skojevcev (Pirjevec 2011, 99).

Vendar pa je bila vsebina političnega dela zelo različna. Okrožnica 4. operativne cone iz aprila 1944 je vsem političnim komisarjem partizanskih enot, ki so spadale pod štab cone naročila, da morajo znova predelati Temeljne točke OF in brošuro Smoter naše borbe. Posebno pozornost so namenili novomobiliziranim. Okrožnica je poudarjala tudi pomen SZ, o kateri je bilo treba govoriti na političnih urah. Glavni poudarek glede SZ je bila ureditev gospodarskih in političnih vprašanj, zlasti pa pomen Rdeče armade in njenega ustroja, velikih zmag ter izvor velike moči Rdeče armade in njene povezanosti z narodom (Linasi 2010, 492).

6 KONEC VOJNE

»Zmaga za vsako ceno, zmaga, kljub vsemu nasilju, zmaga, pa naj bo pot še tako dolga in trda; brez zmage ni preživetja« (Churchill 1940).

Do leta 1941 je Nemčija okupirala večino Evrope, razen VB. Začela je prodirati v severno Afriko, kjer je pomagala Italiji. Istega leta so Hitlerjeve enote zasedle Grčijo in Jugoslavijo, da bi pomagale Mussolinijevi vojski. Nemci so pregnali Britance iz Grčije in svoje enote pod generalom Erwinom Rommlom poslali v severno Afriko, kjer so Britance potisnili nazaj do Egipta (Frelih in drugi 2006, 414).

Novembra 1940 je Hitler zavrnil vse predloge SZ za razširitev sodelovanja in posledično delitev vplivnih sfer v Evropi. Ugotovitve zgodovinarjev in spomini dveh visokih nemških oficirjev, ki sta bila blizu Hitlerju, kažejo, da je Hitler že konec junija in v juliju 1940 načrtoval napad na SZ. Temelj Hitlerjevega zunanjepolitičnega programa sta bili dve točki, in sicer osvojitve življenjskega prostora za Nemčijo na evropskem vzhodu in uničenje Judov v Evropi. Decembra je začel pripravljati napad na SZ, t.i. načrt *Barbarossa*, slednja pa si je želela ohraniti mir in prijateljestvo z Nemčijo (Prunk 2008, 412–3). Junija 1941 je Hitler sprožil množični napad na SZ, kamor ga je gnala želja po nafti. Nemške enote so sovjetsko

Rdečo armado potisnile vse do Leningrada, Moskve in Kijeva, toda med ostro rusko zimo so izgubile velik del pridobljenega ozemlja (Frelj in drugi 2006, 414).

S podpisom atlantske listine avgusta 1941 in z decembrskim napadom Japonske na Pearl Harbor so v vojno vstopile tudi Združene države Amerike (ZDA). Medtem so zavezniki v severno Afriko poslali okrepitve, da bi ustavili napredovanje Rommlerovih enot proti Egiptu. V Alžiriji in Maroku so se izkrcale anglo-ameriške čete pod poveljstvom ameriškega generala Dwighta Eisenhowerja in z zahoda napadle nemško in italijansko vojsko (Prunk 2008, 413). Nejasen ostaja odgovor na vprašanje, zakaj je Hitler, ki mu je šlo za nohte že v vojni s SZ, napovedal vojno še ZDA. S tem je dal vladi Franklina Delana Roosevelta priložnost, da stopi v evropsko vojno na britanski strani, ne da bi doma naletela na večji politični odpor. V očeh Washingtona je bilo kaj malo dvoma o tem, da pomeni nacistična Nemčija veliko resnejšo ali vsekakor veliko bolj globalno nevarnost za položaj ZDA kot Japonska. ZDA so se zato načrtno odločile, da se bodo najprej osredotočile na zmago v vojni proti Nemčiji in se šele nato posvetile Japonski. Do poraza Nemčije so pretekla še tri leta in pol. Po zmagi nad Nemčijo so ZDA Japonsko spravile na kolena v treh mesecih. Hitler je naredil napako, ko je podcenjeval ameriško sposobnost delovanja ter njihov gospodarski in tehnološki potencial. Mislil je, da demokracije niso sposobne za boj. Resno je jemal le VB, ki pa jo je imel za ne popolnoma demokratično (Hobsbawm 2000, 39).

Februarja 1941 sta italijanska in nemška vojska (Afriški korpus pod vodstvom generala Rommla) iz Libije napadli Angleže v smeri Egipta. Do poletja 1942 sta zabeležili velike uspehe, saj sta prišli do meje z Egiptom. Novembra 1942 so zavezniki dobili bitko pri El Alameinu v Egiptu. V severni Afriki, Alžiriji in Maroku so se izkrcale anglo-ameriške čete pod poveljstvom Dwighta Eisenhowerja in stisnile z zahoda nemško in italijansko vojsko v klešče, ki so se vse bolj zapirale. Maja 1943 sta italijanska in nemška vojska v Tuniziji kapitulirali (Prunk 2008, 41). Na vzhodu so v protinapad krenili Rusi in najprej pri Stalingradu prisilili Nemce k umiku (Frelj in drugi 2006, 415). SZ je rešilo veliko število in požrtvovalnost njenih vojakov, velike geografske razdalje in seveda huda zima, ki se je začela že zelo zgodaj in Nemci nanjo niso bili pripravljani. Josip Visarijonovič Džugašvili Stalin je pozval narode SZ, naj branijo domovino z vsemi sredstvi, komuniste v okupiranih in še svobodnih državah, povezane v Kominterni, pa je pozval, naj začnejo najostrejši oborožen boj proti nacifašizmu in naj napadajo vse nacifašistične človeške in materialne sile. Novembra 1942 je SZ udarila po nemški vojski z zbranimi velikimi silami in do februarja 1943 prisilila

nemško 6. armado h kapitulaciji. To je bil strahoten nemški vojaški in politični poraz, ki je označil dejanski preobrat vojne (Prunk 2008, 414–6).

Ti zavezniški zmagi sta bili ključni za prebrati v vojni na zahodu. Leta 1943 sta VB in ZDA začeli bombardirati nemška industrijska središča in mesta, kot odgovor na nenehno nemško napadanje zavezniških ladij z zalogami in opremo za Britanijo. Julija 1943 so se zavezniki izkrkali na Siciliji in septembra dosegli Italijo, kar je povzročilo padec Mussolinija in vdajo Italije. Na vzhodu so ruske fronte počasi potiskale Nemce nazaj proti Nemčiji. Drugo fronto so odprli na »dan D«, 6. junija 1944, ko so se zavezniki izkrkali v Normandiji v Franciji. Nemške enote so sprožile protiofenzivo, vendar so se januarja 1945 umaknile (Frelj in drugi 2006, 415). Anglo-Američani so v dveh mesecih in pol osvobodili Pariz. Pozimi leta 1944/45 je bilo Nemčijo še vedno težko zlomiti, saj v državi ni bilo nobenega notranjega razkroja. Kljub temu so bile zavezniške armade spomladi 1945 že na njenih mejah (Prunk 2008, 146–7). Hitler se je 30. aprila ubil, Nemčija pa se je 8. maja 1945 brezpogojno vdala (Frelj in drugi 2006, 415).

Japonska se je nekaj časa po kapitulaciji Nemčije še upirala. Američani so jo močno bombardirali, vendar so njeni kopenski sili povzročili malo škode. V začetku avgusta 1945 je Japonski vojno napovedala še SZ in z veliko silo napadla njeno armado v Mandžuriji. 6. in 9. avgusta so Američani vrgli atomski bombi na Hirošimo in Nagasaki. 2. septembra je tako kapitulirala še Japonska (Prunk 2008, 417).

Izid 2. svetovne vojne sta odločili dve Hitlerjevi potezi, in sicer napad na SZ in napoved vojne ZDA. Tega na začetku ni bilo videti, saj so sile Osi sredi leta 1942 dosegle vrhunec svojega uspeha in vse do leta 1943 niso popolnoma izgubile vojaške iniciative. Poleg tega se zahodni zavezniki niso uspešno vrnili na evropsko celino vse do leta 1944. Ko so uspešno pregnali Sile osi iz severne Afrike in prek morja dosegli Italijo, jih je tam učinkovito zadržala nemška vojska. Edino učinkovito orožje zahodnih zaveznikov proti Nemčiji je bilo letalstvo. Poleg napredka SZ so resne težave Nemčiji, še bolj pa Italiji, povzročala odporniška gibanja na Balkanu (Jugoslavija, Albanija, Grčija), ki so se večinoma navdihovala pri komunizmu (Hobsbawm 2000, 39). Komunisti so bili pomembni antifašistični zavezniki, zlasti v teh odporniških gibanjih, ki so se v državah na Balkanu razmahnila že poleti leta 1941 (Prunk 2008, 414).

Antifašistična koalicija je dosegla popolno zmago. Zmagovalci so okupirali premagane države Sil osi, z njimi mir ni bil sklenjen, saj zavezniki niso priznali nemške in japonske oblasti, neodvisne od okupacijskih sil. Med vojno so se vrstile številne zavezniške konference, na katerih so razpravljali o vodenju vojne in ureditvi sveta po zmagi nad silami Osi. Prva takšna konferenca je bila oktobra 1942 v Moskvi, kjer je Stalin od Winstona Churchilla zahteval odprtje druge fronte v Evropi. Januarja 1943 je sledila konferenca Churchilla in Roosevelta v Casablanci, na kateri sta oznanila boj do popolne kapitulacije Sil osi. Decembra istega leta so se Stalin, Churchill in Roosevelt zbrali v Teheranu, kjer so poskušali opredeliti svoje medsebojne odnose in cilje. Oktobra 1944 sta se ponovno sestala Stalin in Churchill, ter se dogovorila o delitvi povojnega plena, natančneje o delitvi ozemlja in političnega vpliva v Evropi. SZ je dobila prevlado v Vzhodni Evropi, predvsem na Poljskem, v razmerju 90 odstotkov proti 10 odstotkov, medtem ko je v enakem razmerju ZDA dobila Grčijo. Za Jugoslavijo, kjer je zmagovalo partizansko gibanje, sta se državi sporazumeli o delitvi političnega vpliva vsake strani do 50 odstotkov. Ta sporazum so leta 1945 potrdili vsi trije veliki, vključno z dogovorom o zavezniški zasedbi Nemčije in njeni povojni denacifikaciji (Prunk 2008, 417–8).

V 2. Svetovni vojni je bilo pobitih veliko ljudi. Grobe ocene govorijo o 50 do 70 milijonih ljudi, od tega velik del civilistov, kar je bilo veliko več kot kdajkoli prej. Na vzhodu je bila vojna prizorišče najhujšega pobijanja. SZ je na vzhodni fronti izgubila 6,5 milijonov moških, vojna je tam zahtevala med 23 in 24 milijonov smrtnih žrtev. Silovitost trpljenja in uničenja, ki sta doleteli civilno prebivalstvo v šestih letih vojne, je globoko spremenila evropske družbe. Nacistična politika pokončevanja je ogrozila cele etnične in nacionalne skupine. Politika genocida je bila najskrajnejša oblika vojne (Mazower 2002, 211–2). O dogajanju med drugo svetovno vojno pa ne smemo mimo treh dejstev. Zaradi totalitarnosti vojne so poleg vojakov na fronti množično trpeli tudi civilisti. Nasprotniki so uporabljali množični teror nad civilnim prebivalstvom, tako okupatorji z zapiranjem in interveniranjem na okupiranih področjih, kot tudi vojskujoče se strani z obsežnim neselektivnim bombardiranjem sovražnikovih ciljev v zaledju (Prunk 2008, 418).

Druga značilnost vojne je bilo močno odporniško gibanje in gverilsko bojevanje na okupatorskih ozemljih frontnega zaledja. Največje takšno gverilsko gibanje na okupiranem ozemlju so organizirali v SZ. V nekaterih okupiranih državah se je razvilo odporniško gibanje, ki so ga politično vodile pregnane legalne vlade iz zavezniškega Londona. Kmalu po

okupaciji so takšna gibanja nastala na Norveškem, Poljskem, Češkem, v Franciji in Italiji. Seveda ne smemo mimo Balkana, predvsem Jugoslavije, kjer se je razmahnilo močno odporniško gibanje pod vodstvom komunistov, ki so kmalu poskušali odstraniti konkurenčna odporniška gibanja, povezana z meščansko legalno vlado, in si zagotoviti popolno politično prevlado nad narodi ter izvesti komunistično revolucijo za vpeljavo sovjetskega sistema. V okupiranih državah je prišlo tudi do sodelovanja z okupatorjem in posledično do zatiranja odporniških gibanj. Za takšno sodelovanje se je uveljavil izraz kolaboracija (Prunk 2008, 418). Ko so se nemške sile umaknile, so za seboj puščale dediščino medsebojnega pobijanja, saj so v nekaterih državah zastrepili notranje razmere, ki so privedle do roba državljanske vojne (Mazower 2002, 154).

Tretja posebnost 2. svetovne vojne pa je bilo sistematično izvajanje genocida nad Judi in Romi. To početje je zahtevalo med 5,5–6,3 milijona žrtev, kar je v Evropi skoraj izkoreninilo judovsko prebivalstvo (Prunk 2008, 418–9).

Hitlerjevo vojskovanje je kmalu po napadu Nemčije na SZ dobilo značaj totalne uničujoče vojne, ki naj Evropo očisti judovskega prebivalstva, ter močno zmanjša poljsko prebivalstvo, prebivalstvo SZ in Balkana ter napravi prostor za nemško kolonizacijo. Vojna je pomenila novo in še nikoli videno obliko človeškega in materialnega uničevanja, ki se je kazala v barbarskem načrtnem bombardiranju mest in civilnega prebivalstva ter seveda koncentracijskih taboriščih in holokavstu nad Judi. Z nacističnim pogromom nad Judi v varšavskem getu v letih 1942/43, se je človeška destruktivnost in iracionalnost spustila do najnižje točke. Tudi nasprotniki nacistov, zlasti sovjetski vojaki, v vojni niso izbirali sredstev (Prunk 2008, 419–20).

Do leta 1950 so bili znani zmagovalci vojne: na Zahodu socialni in krščanski demokrati, na Vzhodu pa komunistična ljudska demokracija. Drug v drugem so videli naslednike Hitlerja, sebe pa kot njegovo nasprotje (Mazower 2002, 211–2). Z nemško kapitulacijo 8. maja 1945 je bila 2. svetovna vojna v Evropi končana, s tem pa tudi vojna v Jugoslaviji. Trpljenje ljudi, ki jih je vojna kakorkoli prizadela, pa se je nadaljevalo (Prunk 2008, 423). O dogajanju po koncu 2. svetovne vojne v Jugoslaviji bo govora v naslednjem podpoglavju.

6.1 KONEC VOJNE V JUGOSLAVIJI IN SLOVENIJI

Številni slovenski izobraženci so podpirali NOB v Sloveniji, saj so v njem videli možnost obrambe narodnega obstoja ter doseganje narodne samoodločbe in suverenosti po zmagi nad nacizmom. Zaradi njihove podpore je lahko slovensko partizansko vodstvo v času NOB organiziralo in močno razvilo različne dejavnosti, pomembne za osvobodilni boj. Ugledni pravniki so sodelovali pri oblikovanju pravnih odlokov in političnih deklaracij. Že od februarja 1944 je Predsedstvo SNOO delovalo kot prava vlada s številnimi oddelki in upravnimi službami. Te so skrbele za življenje na osvobojenih ozemljih in se temeljito pripravljale za prevzem oblasti takoj po izgonu okupatorjev (Prunk 2002, 148–9).

Pot do osamosvojitve celotne Jugoslavije je bila težavna. Tito je moral sprejeti zahtevo Stalina, da Rdeča armada kot zavezniška vojska poseže v Srbiji. Njihov poseg je bil potreben, ker se je Nemška vojska umikala z Balkana preko Srbije. Pomembna pa je bila pomoč SZ pri osvoboditvi Beograda. V tem boju je sodelovalo med 40 in 50.000 partizanov. Po šestih dnevih hudih bojov je partizanska vojska skupaj z Rdečo armado vkorakala v Beograd. Poseg Rdeče armade na Balkan je bil ključen za osvoboditev Jugoslavije. Partizani so dobili možnost, za učinkovit spopad z Nemci, SZ pa je veliko prispevala k oborožitvi partizanov (Pirjevec 2011, 178–9).

Ob koncu vojne je slovenska partizanska vojska skupaj z zavezniki in Jugoslovansko ljudsko armado osvobodila vse slovensko narodno ozemlje. Pomembno vlogo v sklepnih bojih je imel 9. korpus, ki je marca in aprila preživel veliko nemško ofenzivo, maja pa zasedel Trst, Gorico in Čedad. Koroško so osvobodili enote 4. operativne cone in koroški partizani. V Topolšici je v noči na 10. maj 1945 poveljnik nemških armad in vrhovni komandant za jugovzhodno Evropo, general Alexander Löhn, podpisal kapitulacijo. V Sloveniji je oblast prevzela OF, v kateri so imeli politično prevlado komunisti. NOB je pripeljal do osvoboditve in zavarovanja Slovenije skoraj v celoti, pa tudi do vzpostavitve slovenske republike znotraj jugoslovanske federacije s pravico do samoodločanja, vključno s pravico do odcepitve (Prunk 2002, 149–50).

Jugoslavija je dobila povrnjen le del vojne škode. Od tega je Slovenija dobila leta 1956 in leta 1973 ugodno posojilo za gospodarsko pomoč, poleg tega pa še premoženje Avstrijcev, Nemcev in Madžarov, ki so po vojni zapustili Slovenijo (Žnidaršič 2009, 21–2).

Slovenski narod je v 2. svetovni vojni pokazal veliko vitalno silo, visoko stopnjo nacionalne samozavesti in veliko mero organizacijske sposobnosti. Poleg tega je slovenski narod kljub okupaciji ustanovil vrsto političnih in družbenih civilnih organizacij ter kulturnih akcij. Tisti del Slovencev, ki se je združil v OF, je bil spoznan za polnopravnega partnerja v Veliki antifašistični koaliciji (Prunk 1992, 382–3).

Nekaterih dogodkov pa kljub dobri organizacijski sposobnosti ni bilo mogoče preprečiti ali vsaj omejiti. Mednje štejemo tudi prisilno mobilizacijo slovenskih fantov v nemško vojsko. Nekateri so s prebegi sami kazali veliko nacionalno zavest, ki je niso izgubili niti v času skupne jugoslovanske države niti v času nove slovenske države.

7 PRIMERJAVA MED NEMŠKO IN PARTIZANSKO MOBILIZACIJO

Ključno poglavje magistrskega dela predstavlja analiza primerljivih procesov in pojavov oziroma obravnava različnih problemov, s katerimi so se soočali slovenski fantje in moški, ki so bili na različne načine mobilizirani v vojsko, tako v partizansko kot tudi v nemško. V tem poglavju se bom osredotočil na procese, ki so se pojavili v obeh vojskah. Zanimala me bo predvsem vzpostavitev vojaške formacije in odnos do vojakov v času vojne, dogajanje takoj po vojni in odnos do dveh skupin: na eni strani do partizanov, na drugi pa do nemških mobilizirancev v času po osamosvojitvi Slovenije. Poglavje zaključujem s primerjalno analizo glede na število mobiliziranih in število žrtev določene skupine.

7.1 PRIMERJAVA FORMIRANJA VOJAŠKIH ENOT

Med 2. svetovno vojno je bilo veliko tistih, ki so v svoje vojske novačili slovensko prebivalstvo. Na eni strani so poleg treh okupatorjev novačili obveznike v kvizlinške enote, svoja mobilizacijska pravila pa so začeli uveljavljati tudi partizani. Že leta 1943 so mobilizacijo istočasno izvajali okupatorji in partizani. Na začetku partizani nikakor niso bili sposobni sprejeti vseh ali vsaj večine tistih, ki so bili primerni za vojsko, saj je bila njihova mobilizacijska zmožnost majhna. Na drugi strani nemška vojska z mobilizacijo slovenskih fantov in moških ni imela nobenih težav (Dežman 1999, 16). Na slovenskem Štajerskem se je vodstvo osvobodilnega gibanja zavedalo usodnosti okupatorjeve prisilne mobilizacije Slovencev. Zaradi slabe organizacije v začetku leta 1942 OF ni bila dovolj močna, da bi mobilizacijo preprečila. Že februarja 1942 so partizani svarili pred načrtovanimi vpoklici v

nemško vojsko. Konec marca istega leta je sledil poziv Slovincem, naj gredo namesto v nemško vojsko raje v partizane, v slovensko narodno osvobodilno vojsko, ki ščiti slovenski narod (Žnidarič 2001, 81).

Gorenjci, rojeni med leti 1916 in 1926, in Štajerci, rojeni med leti 1908 in 1929, so bili generacije, ki so se znašle v najhujšem mobilizacijskem primežu slovenske zgodovine. Imeli so samo dve možnosti, in sicer bodisi priključitev partizanom in njihovim zaveznikom bodisi priključitev okupatorju in kolaborantom. Poglejmo podrobneje stanje na Jesenicah. Tam je bilo od 2490 nabornikov več kot 1400 mobiliziranih v nemško vojsko. V partizanih je bilo 2000 moških istih letnikov, med njimi je bilo vsaj 530 takih, ki so prej služili že v nemški vojski. Okoli tisoč moških je bilo takih, ki pred partizani niso služili nobeni vojski. Leta 1943 je prišlo v partizane skoraj 400 moških teh letnikov, veliko tudi zato, da so se izognili vstopu v nemško vojsko. Ti letniki so postali udarno jedro partizanske vojske in ta rod je dobil na pleča največje breme te vojne. To nam potrjujejo tudi številke, saj je na vzorcu iz partizanskega okrožja Jesenic razvidno, da je med 711 moškimi žrtvami vojne, 260 teh letnikov izgubilo življenje v nemški vojski, 360 pa v partizanih (Dežman 1999, 16–17).

Dežman (1999, 17) navaja, da je bilo več kot 3000 gorenjskih partizanov dezertirjev iz nemške vojske. Večinoma gre za rojene med leti 1916 do 1926, ki so postali temelj partizanske vojske, med najboljšimi borci pa so bili ravno dezertirji iz nemške vojske. Od preživelih mobilizirancev iz partizanskega okrožja Jesenice jih je nekaj sto dočakalo konec vojne v nemški uniformi, od tega mnogi invalidni ali ranjeni. Polovica jih je prešla v protinacistične enote, več sto pa je bilo ujetih oziroma so dezertirali na vzhodu ali zahodu. Ta dejanja potrjujejo, da so mobiliziranci bežali, kolikor in kjer se je le dalo.

Osvobodilno gibanje in tudi sami mobiliziranci so se zavedali, da je nabor v nemško vojsko le predpriprava na vzhodno fronto. V času ostrih in množičnih okupatorjevih represalij proti organizaciji osvobodilnega gibanja partizanski pozivi niso mogli biti uspešni. V primeru, da bi prestopili v partizane, je bila ogrožena celotna družina. Zato so slovenski mladeniči odšli v nemško vojsko. Odšli pa so z upanjem, da bodo na fronti lahko prebežali (Žnidarič 2001, 82). V številnih družinah so se ljudje zavarovali tako, da je en sin odšel v nemško, drug pa v partizansko vojsko. Na ta način so nekako pomirili obe strani in zavarovali sami sebe.

Večje nezadovoljstvo nad mobilizacijo v nemško vojsko se je pojavilo šele v letu 1943. To je bil čas, ko so že začela prihajati obvestila iz vzhodne fronte o smrti tistih, ki so bili mobilizirani leto prej. Kljub temu nezadovoljstvo še ni preraslo v resen odpor proti mobilizaciji, pa tudi množičnega odhajanja v partizane še ni bilo (Žnidarič 2001, 83).

Pomembna razlika med vključitvijo v eno ali drugo vojsko je tudi v tem, da so se mobiliziranci priključili že osnovani nemški vojski, ki je bila ena najbolj organiziranih vojsk na svetu, medtem ko so partizani sami morali vzpostaviti vojaški sistem pravzaprav od začetka.

7.2 DOGAJANJE PO VOJNI

Prvo desetletje po koncu 2. svetovne vojne so Slovenci preživeli v znamenju povojne obnove in izgradnji nove socialistične družbe pod vodstvom komunistične partije, ki si je vodilno vlogo v slovenskem političnem življenju izborila v okviru OF z vodenjem narodnoosvobodilnega boja. Po razdejanju, ki ga je v življenjih in dušah ljudi povzročila vojna, so se morali znova postaviti na noge. Po letih odsotnosti so se vračali vojni ujetniki, taboriščniki in pregnanci, nasprotniki komunističnega režima pa so množično zbežali v tujino. Vladalo je pomanjkanje hrane, stanovanj in drugih osnovnih dobrin, preskrba je bila strogo racionirana, uveden je bil nov denar. Nova komunistična oblast je obljubljala boljše življenje ter enakopravnost med spoloma in v družbi nasploh, realnost pa sta bili predvsem trdo delo in odrekanje (Prunk in Toplak 2005, 151).

Že v letu 1944 so na Gorenjskem začeli dezertarje iz nemške vojske v partizanskih vrstah odrivati od nekaterih oblastnih opravil, predvsem iz vrst politične policije. Med političnimi voditelji tako srečamo le redke. V partizanski družbi je to pomenilo, da je vladajoča partizanska generacija na ta način izločila še nekaj deset tisoč sposobnih moških, med katerimi bi se mnogi ukvarjali tudi s politiko. Poudariti je potrebno, da ni podatkov o tem, da bi bili mobiliziranci v večjem številu žrtve medvojnega ali povojnega nasilja revolucionarne oblasti (Dežman 2001, 487).

Mobiliziranci v nemško vojsko so bili v veliki večini mobilizirani proti svoji volji, vendar so bili kljub temu po vojni označeni za drugorazredne državljane. To je mogoče dokazati

predvsem z usodami posameznikov. So pa številni posamezniki, ki so sicer nosili pečat nemškega vojaka, tudi v partijskem sistemu uveljavili svoje sposobnosti in jim je uspelo doseči marsikaj (Dežman 2001, 487). Najbolj so bili prizadeti vojni invalidi, ki so se dolgo časa neuspešno borili zapriznanje vsaj minimalnih pravic doma in pri nemških oblasteh. Politično-policijski nadzor nad mobiliziranci, ki so bili v SZ, je trajal do sredine šestdesetih let, se je pa še v osemdesetih dogajalo, da so morali hoditi na zaslišanja. Druga vrsta sankcij so bile politično-ekonomske sankcije, saj mobiliziranci zaradi neurejenih mednarodno-političnih zadev niso imeli pravice terjati od Nemčije rent, ki so jim po nemških zakonih pripadale (Dežman 2001, 490).

Po vojni so komunistične oblasti mobilizirance obravnavale kot izdajalce. Invalidi niso dobili pomoči, dolga leta so jim tudi preprečevali, da bi dobili nemške pokojnine. Žrtve niso bile vpisane v sezname umrlih (Dežman 2007, 105). Na tej točki je potrebno poudariti, da so številni mobiliziranci v nemško vojsko imeli kakšnega družinskega člana, ki je bil v partizanih. To je bilo za mobilizirance v nemško vojsko dobro, saj so jim le-ti lahko pomagali dobiti delo, hkrati pa so sodelovali pri njihovi vključitvi v družbo (Koren 2011).

7.3 UREDITEV STATUSA MOBILIZIRANCEV V SLOVENIJI IN V DRUGIH EVROPSKIH DRŽAVAH

Zanimivo je dejstvo, da so imeli mobiliziranci iz drugih evropskih držav status rešen takoj po vojni. Npr. prisilni mobiliziranci v nemško vojsko v Franciji so bili po vojni izenačeni s francoskimi vojaki. Podobno hitro je bil status mobilizirancev v nemško vojsko rešen v Belgiji, Luksemburgu, na Poljskem in Češkem. To pomeni, da so omenjene države razrešile temeljni položaj prisilno mobiliziranih v nemško vojsko, skladno s politično ureditvijo doma in v svetu (Hartman 1994, 23–4). V naštetih državah so že zelo zgodaj uredili status mobilizirancev z zakoni. O tem, kako je bilo to urejeno v Sloveniji razpravljam v nadaljevanju.

Po letu 1991 so Slovenci, ki so bili mobilizirani v nemško vojsko, dobili svoj prostor v javnem spominu. V letih 1992 in 1994 sta izšla dva zbornika s posvetovanj o nemški mobilizaciji Slovencev v 2. svetovni vojni. Takrat je bila objavljena tudi posebna številka revije Borec, ki je vsebovala gradivo o mobilizirancih. Natisnjeni so bili tudi številni

spominski prispevki. Nekateri mobiliziranci so bili še posebej dejavni pri prizadevanjih za ureditev svojega položaja in uresničitvi svojih zahtev (Dežman v Žibert 1995, 4).

Pri nas so z Zakonom o žrtvah vojnega nasilja leta 1995 prisilno mobiliziranim Slovincem v nemško vojsko po dolгих letih priznali status žrtve vojnega nasilja. Prikrajšani so bili za doživljenjsko mesečno rento, ki so jo prejemale ostale žrtve. Šele leta 2009 so po številnih pritožbah in pravnih postopkih Zveze društev mobiliziranih Slovencev v nemško vojsko, spremenili Zakon o žrtvah vojnega nasilja. S tem so pravico do doživljenjske mesečne rente pridobili tudi prisilno mobilizirani Slovenci v nemško vojsko (Mobilizacija 2012, 11. november).

Seveda pa ostaja odprto vprašanje, kako dokazati ali je bila mobilizacija prisilna ali prostovoljna. Res je, da veliko število prebegov nakazuje na nezadovoljstvo nad vpoklicem v nemško vojsko. Status teh ljudi pa bi bilo, ne glede na to ali so bili posamezniki prisilno mobilizirani ali pa so šli v nemško vojsko prostovoljno, potrebno rešiti takoj po vojni.

7.4 ŠTEVILO MOBILIZIRANIH

Dežman (v Žibert 1995, 4) iz Gorenjskega muzeja na podlagi statističnih vzorcev navaja, da naj bi bilo na Štajerskem mobiliziranih 27.000, na Gorenjskem pa 8000. Na fronti naj bi tudi po njegovih podatkih padlo od 9000 do 10.000 mobilizirancev iz Slovenije, pogrešanih pa je bilo med 3000 in 4000.

Kot smo že omenili, mobilizacija ni potekala le v redno nemško vojsko, ampak tudi v druge formacije, predvsem v *Wehrmannschaft*, *Volkssturm* in domovinsko protiletalsko topništvo, pa tudi v nemško delovno službo (nem. *Arbeitsdienst*). Vse navedene formacije so bile uniformirane in v sklopu oboroženih sil nemške države. Vse formacije so bile posledica vojaške obveznosti in vse štejemo pod prisilno mobilizacijo (Puklavec 2001, 603).

Leta 1942 je Nemčija na zasedenem slovenskem ozemlju uvedla vojaško obveznost in začela z mobilizacijo slovenskih moških v svoje vojaške oddelke. Zaradi velike razkropljenosti slovenskih fantov in moških po različnih frontah v Evropi in Afriki, usoda številnih mobiliziranih ni znana. Raziskava iz leta 2012 veliko mobiliziranih opredeljuje kot pogrešane. Točnega števila mobiliziranih in padlih v nemški vojski ne bomo nikoli izvedeli, vendar pa

nam majhnost Slovenije omogoča, da pridemo do precej točnih podatkov. Raziskava iz leta 2012 je pokazala, da je bilo 90.000 moških potencialnih kandidatov za nemško mobilizacijo, vendar okupatorju nikoli ni uspelo mobilizirati vseh. Dejansko je bilo v nemško vojsko mobiliziranih okrog 38.000 slovenskih fantov in moških, ki so se borili na raznih frontah po Evropi in Afriki (Zaključno poročilo projekta Preverjanje seznamov žrtev druge svetovne vojne in neposredno po njej po matičnih knjigah 2012).

7.5 ŠTEVILO ŽRTEV 2. SVETOVNE VOJNE V SLOVENIJI

Zadnja raziskava o smrtnih žrtvah med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej je iz leta 2012. Ta raziskava je preverjala žrtve po matičnih knjigah in je dala precej natančen približek stanja. Dejstvo ostaja, da točnega števila vseh umrlih nikoli ne bo mogoče vedeti, ker so se za posameznimi žrtvami izgubile vse sledi. Z raziskavo je prišlo do evidentiranja 97.500 vseh smrtnih žrtev v Sloveniji, kar predstavlja 6,5 odstotno populacijsko izgubo (Švagelj 2012). Raziskava Inštituta za novejšo zgodovino o smrtnih žrtvah med prebivalstvom na območju Slovenije med drugo svetovno vojno in po njej (2012) je pokazala, da je največ žrtev povzročil nemški okupator. Ta je povzročil prek 30.000 žrtev, med njimi okrog 17.000 civilnih žrtev in 13.000 žrtev pripadnikov oboroženih enot. V to statistiko niso vključeni mobiliziranci v nemško vojsko.

Najmanj smrtnih žrtev je bilo leta 1941. Raziskave so pokazale, da je v tem letu umrlo okrog 2600 ljudi. To so predvsem žrtve aprilske vojne v Jugoslovanski kraljevi armadi in med civilisti. Poleg teh je prišlo tudi do pomora okrog 600 invalidov in duševno prizadetih na Štajerskem. V letu 1942 se je število žrtev povečalo na 11.000. Do porasta je prišlo zaradi intenzivnega partizanskega odpora. Kljub temu je bilo tega leta skoraj 5000 žrtev civilistov. Od tega so partizani povzročili skoraj 800 žrtev, ostale pa sta povzročila nemški in italijanski okupator (Švagelj 2012).

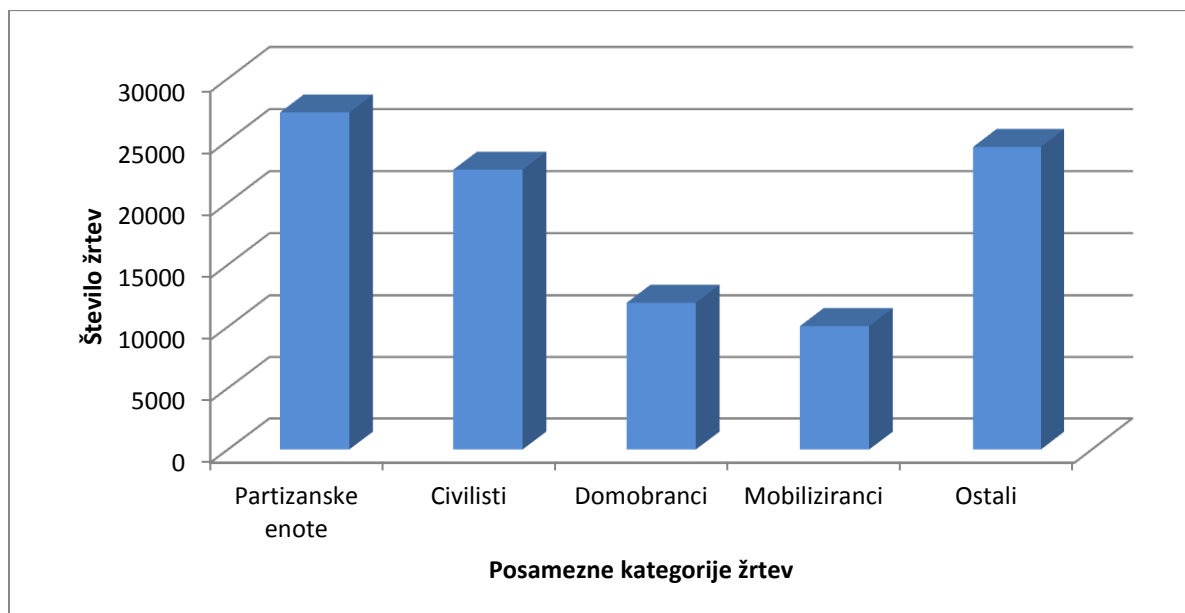
V letu 1943 je število žrtev naraslo že na 16.600. Največ žrtev so v tem letu imeli partizani, okrog 7700. Med civilisti je bilo več kot 4500 žrtev. Nekaj nad 1000 žrtev pa so imele vaške straže. Leto 1944 je zahtevalo že 27.000 žrtev. Partizanske enote so imele skoraj 11.000 mrtvih, protirevolucija 1000, med civilnim prebivalstvom pa je bilo skoraj 5500 žrtev. Potrebno je poudariti, da je v tem letu okupator povzročil več kot 10.000 žrtev. Samo tega leta

je bilo med mobiliziranci v nemško vojsko več kot 4500 žrtev. Partizani so povzročili okrog 2700 žrtev, protipartizanske enote pa okrog 3500 žrtev (Švagelj 2012).

Kljub temu, da je vojna v letu 1945 trajala samo dobre štiri mesece, je bilo to leto najbolj krvavo. Število žrtev je bilo v tem letu več kot 34.000, predvsem zato, ker je po koncu vojne zmagovita stran obračunala s poraženci. V letu 1945 so imeli partizani 7200 žrtev, mrtvih je bilo več kot 6200 civilistov. Največ žrtev so imeli pripadniki oborožene protirevolucije, v glavnem domobranci iz Ljubljanske pokrajine, ki jih je umrlo blizu 13.000 (Švagelj 2012).

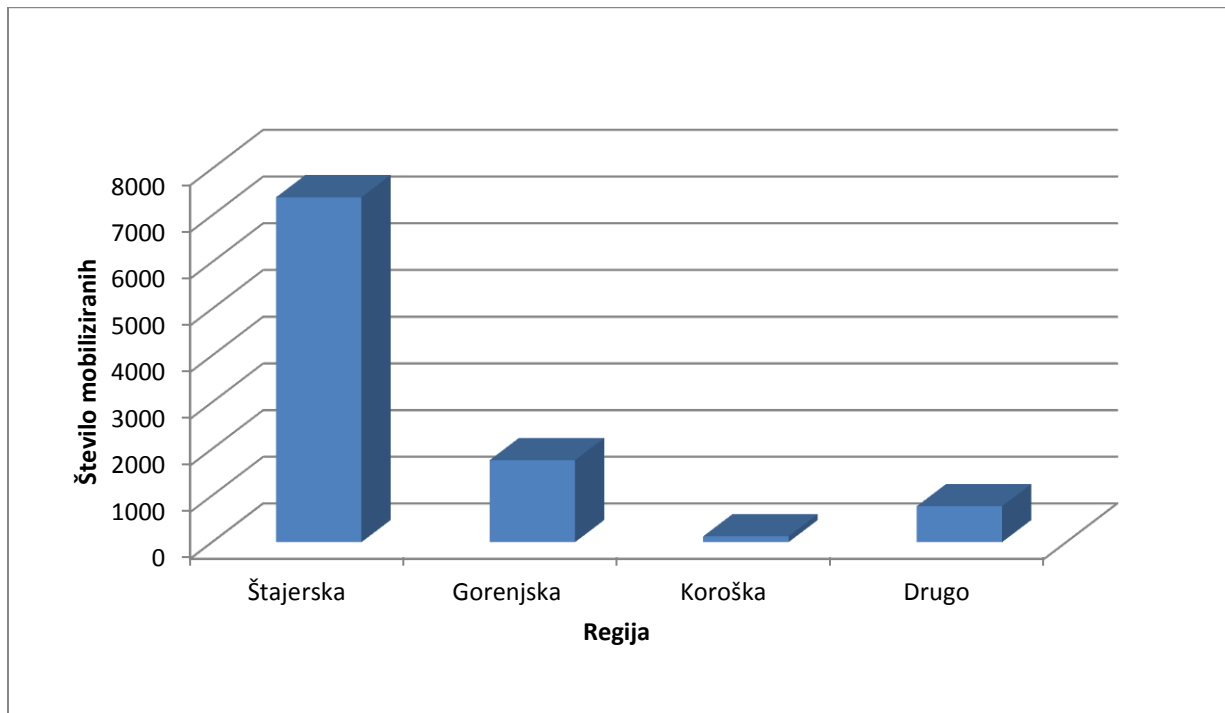
Med slabše raziskane kategorije spadajo Slovenci, mobilizirani v nemško vojsko. Raziskava iz leta 2012 je pokazala (glej Graf 7.1), da najštevilnejša skupina žrtev glede na potrjen vojni status pripada pripadnikom partizanskih enot – več kot 27.000. Drugo skupino žrtev predstavljajo civilisti – skoraj 24 % vseh človeških izgub. Tretja skupina žrtev so pripadniki različnih domobranskih oziroma protipartizanskih in protikomunističnih enot – 16 %. Četrta velika skupina pa so mobilizirani v nemško vojsko, ki predstavljajo okrog 10 % vseh žrtev – gre za najmanj 10.043 žrtev (glej Graf 7.2) (Zaključno poročilo projekta Preverjanje seznamov žrtev druge svetovne vojne in neposredno po njej po matičnih knjigah 2012).

Graf 7.1: Struktura žrtev 2. svetovne vojne v Sloveniji

Vir: Zaključno poročilo projekta Preverjanje seznamov žrtev druge svetovne vojne in neposredno po njej po matičnih knjigah (2012).

Graf 7.2: Struktura žrtev mobiliziranih v nemško vojsko v 2. svetovni vojni po regijah

Vir: Zaključno poročilo projekta Preverjanje seznamov žrtev druge svetovne vojne in neposredno po njej po matičnih knjigah (2012).

Zaključno poročilo projekta Preverjanje seznamov žrtev druge svetovne vojne in neposredno po njej po matičnih knjigah iz leta 2012 je prišlo do zaključka, da bi bilo v Sloveniji brez povojnih pobojev za 15 odstotkov manj žrtev. Pomembno je tudi poudariti, da so smrtne žrtve le skrajna posledica vojnega nasilja in ne smemo pozabiti tudi, da vojna za seboj pušča množico beguncev, brezdomcev, invalidov, sirot in drugače prizadetih (Zaključno poročilo projekta Preverjanje seznamov žrtev druge svetovne vojne in neposredno po njej po matičnih knjigah 2012).

8 SKLEP

Mobiliziranci v nemško vojsko so doživeli najhujše vojne razmere, saj so se borili na najtežjih frontah v 2. svetovni vojni, in še to kot t.i. »topovska hrana«. Slovenski fantje in moški so se bojevali na vseh frontah Evrope, od severne Finske do Grčije, od Kavkaza do Atlantika in še v Afriki. Bili so prisiljeni, da so se bojevali za svoja življenja v Rusiji, v Afriki, sodelovali so pri invaziji v Normandiji in pri Monte Casinu. Lahko rečemo, da so slovenski fantje in moški sodelovali v največjih bitkah 2. svetovne vojne, borili pa se niso za svojo domovino, ampak za lastno preživetje.

V tem magistrskem delu sem preučeval štiri temeljne hipoteze, s katerimi sem si pomagal pri raziskovanju in primerjanju različnih procesov.

H1: Prisilne mobilizacije Slovencev se ni posluževala samo nemška vojska, ampak tudi partizani.

V času 2. svetovne vojne so bili skoraj vsi moški od letnika 1908 do 1929 predvideni za mobilizacijo. Ne glede na to, kam so sami želeli, je bilo pomembno, kdo jih je prej mobiliziral. V tem magistrskem delu sem se osredotočil na nemške in partizanske mobilizacije. Ugotovil sem, da je mobilizacija prizadela skoraj vsakega, za vojsko sposobnega moškega. Nemško mobilizacijo v večini primerov lahko opredelimo kot prisilno, saj naj bi bile v primerih, ko so slovenski fantje in moški odšli v nemško vojsko, v ozadju grožnje s smrtjo njim samim in / ali njihovim družinam. Njihove zgodbe so bile zapisane šele z osamosvojitvijo Slovenije, po letu 1991. Vsak posameznik, ki je povedal svojo zgodbo, kako in zakaj je bil mobiliziran, vedno govori o prisilni mobilizaciji ter grožnjah iz ozadja (Fideršek 1994). To je danes razumljivo, težko pa je dokazati, kakšen je bil njihov dejanski namen v tistem času. V nekaterih primerih je šlo tudi za prostovoljen vstop v nemško vojsko, vendar so poznani le primeri nemških državljanov na slovenskem ozemlju. Na tej točki se poraja ključno vprašanje, kako dokazati, da je bila mobilizacija prisilna. To bi lahko naredili, če bi preučili vsak primer mobilizacije v nemško vojsko posebej, za kar pa je sedem desetletij po vojni že prepozno.

Večina fantov in moških je v partizane odšla prostovoljno. S tem so se nekateri izognili tudi nemški mobilizaciji, ki bi za njih pomenila skoraj gotovo smrt, poleg tega pa so se borili za lastno državo. Seveda tudi pri partizanih najdemo primere prisilne mobilizacije, vendar zgolj kot izjemo in ne kot pravilo. V obeh primerih je šlo za načelo, če nisi z nami, si proti nam. Na podlagi analize virov prvo hipotezo zavračam, saj mobilizacije v partizane ne moremo enačiti z nemško mobilizacijo.

H2: Prisilno mobilizirani v nemško vojsko niso delovali proti slovenskemu narodu in narodno osvobodilnem gibanju, saj so se borili na drugih bojiščih po Evropi.

Z raziskavo sekundarnih virov sem ugotovil, da ni dokazov, da bi se mobilizirani v nemško vojsko kadarkoli borili proti lastnemu narodu oziroma proti partizanom. Obstajajo primeri, ko

so prisilno mobilizirani prebežali iz nemške vojske k partizanom, vendar je bilo to početje tvegano. Tvegano je bilo zanje in za njihove družine, zato se mnogi za prebeg niso odločili. Pomembno dejstvo je tudi, da so mobilizirani v nemško vojsko sodelovali na vseh frontah po Evropi, tako da daleč od doma niso mogli razmišljati o prestopu k partizanom, ampak le o tem, kako bodo preživeli, saj so se vedno borili v prvih bojnih vrstah, kot t.i. »topovska hrana« (Fideršek 1994).

Raziskava Inštituta za novejšo zgodovino o smrtnih žrtvah med prebivalstvom na območju Slovenije med drugo svetovno vojno in po njej (2012) ni navedla nobenega primera, v katerem bi mobilizirani Slovenec v nemško vojsko povzročil smrt sodržavljanca (partizana, civilista, pripadnika katere druge skupine) (Zaključno poročilo projekta Preverjanje seznamov žrtev druge svetovne vojne in neposredno po njej po matičnih knjigah iz leta 2012). Analiza virov je tako potrdila, da so se prisilno mobilizirani Slovenci v nemško vojsko borili na frontah po Evropi in Afriki, nikoli pa proti lastnemu narodu, zato drugo hipotezo potrjujem.

H3: Mobilizirani se niso odločali za prebeg oziroma pobeg iz nemške vojske, ker so prebežniku in njegovi družini grozile številne sankcije, vključno s smrtjo.

Prvi mobiliziranci si na začetku vojne niso upali prebežati, saj so sledile sankcije. V primeru neuspešnega poskusa prebega je prebežnikom grozila takojšna usmrtitev. Poleg tega pa so sankcije grozile še njihovim družinam, ki bi jih preselili v koncentracijska taborišča. Na začetku partizanstvo še ni bilo dobro razvito, zato Nemci niso imeli večjih težav z mobilizacijo. Se je pa mobilizacija v nemško vojsko upočasnila proti koncu vojne, saj jo je preprečevala partizanska mobilizacija in njihove akcije proti nemški vojski. Dejstvo ostaja, da so bili prebežniki iz nemške vojske zelo zaželeni med partizani, saj so po večini prebežali dobro opremljeni in izurjeni. Veliko jih je prebežalo, ko so prišli na vojaški dopust v domovino, zato so jim Nemci tega omejili. Nekateri pa so prebežali kar na fronti. To se je dogajalo predvsem na vzhodni fronti, kjer so jim nasprotniki iz letal spuščali letake, na katerih so bile zapisane obljube v primeru predaje. Kljub predaji sovjetskim vojakom se slovenskim mobilizirancem ni godilo nič dobrega. Več časa so bili zaprti v sovjetskih taboriščih, kjer so bile razmere nevzdržne (Fideršek 1994).

Mobiliziranci so se ves čas soočali z vprašanjem, zakaj niso šli rajši v partizane kot v nemško vojsko. Še leta 1943 so bile partizanske enote na slovenskem Štajerskem zelo majhne, na

drugi strani pa je nemška mobilizacija potekala kot dobro utečen stroj. Če bi se za prebeg odločila večina mobilizirancev, bi bilo zaradi prevelikega števila izredno težkovse sprejetimed partizane (Puklavec ur. 1998, 14–15).

Kljub temu, da poznamo veliko primerov prebega, hipotezo potrjujem, ker je potrebno vsak prebeg pogledati posamezno. Nekateri mobiliziranci zaradi varnosti družin niso želeli prebežati. Seveda pa je pomembno, na katero fronto so bili mobiliziranci poslani in kakšne so bile tam možnosti prebega.

H4: Status prisilno mobiliziranih je po dvajsetih letih slovenske samostojnosti dokončno rešen.

Zadnjo hipotezo potrjujem, saj so mobilizirancem z Zakonom o žrtvah vojnega nasilja leta 1995 priznali status žrtve vojnega nasilja. Takrat mobiliziranci še niso dobili doživljenjske mesečne rente, ki so jo prejemale ostale žrtve. To so dobili šele leta 2009 po številnih pritožbah in pravnih postopkih. Status prisilno mobiliziranih je bil s tem letom dokončno rešen, vendar pa ostaja grenak priokus, saj je bilo za ureditev njihovega statusa potrebnih več kot 60 let. Žal je bilo pravici mnogih mobilizirancev zadoščeno šele po njihovi smrti.

Z analizo virovsem prišel do ugotovitve, da so slovenski fantje in moški, mobilizirani v nemško vojsko, predstavljali veliko skupino, ki so ji bile v času 2. svetovne vojne kršene temeljne človekove pravice. Okupator je s prisilno mobilizacijo kršil MP, medtem ko so partizani organizirali legitimen odpor proti okupatorju. Napadena država ima vso pravico, da se pred napadalcem brani, takrat pa je bil edini odpor možen s strani partizanov, kjer je bila v ozadju KPS.

Inštitut za novejšo zgodovino je z raziskavo, ki jo je končal v letu 2012, kar 67 let po koncu druge svetovne vojne, prišel do prvih realnih ocen števila žrtev vojnega in povojnega nasilja nad slovenskim prebivalstvom. 2. svetovna vojna in poboji takoj po njej so zahtevali smrt okrog 97.500 Sloenk in Slovencev. Sicer so žrtve začeli popisovati že med vojno. Partizanska stran je pisala o žrtvah protikomunistične strani, protirevolucionarna stran pa o žrtvah komunističnega terorja. Takrat sta izšli dve knjigi. Knjiga Črne bukve o delu komunistične Osvobodilne fronte proti slovenskemu narodu je izšla leta 1944, istega leta je

izšla tudi knjiga Fašistično-domobranski teror nad Slovenci, knjiga Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorja in njegovih pomagačev (RTVSLO 2012, 10. junij).

Najnovejša raziskava je pokazala, da bi bilo brez povojnih pobojev, katerih žrtve so bili tudi mobiliziranci, ki so se vrnil domov takoj po vojni, do 15 odstotkov manj žrtev. Povojni poboji predstavljajo v Sloveniji velik problem še danes, naša zgodovina pa naj bi bila nerazčiščena. In kot pravi Spomenka Hribar (Švagelj 2012), v Sloveniji zaradi nerazčiščene zgodovine ne more priti do narodne sprave: "Tukaj ima glavni del desnica, ki neti te spore, tudi levica še ni počistila s preteklostjo, predvsem pa bi se morala država kot država opravičiti za povojne poboje in za krivice v prejšnjem sistemu. Tega ni storila, in to je humus, kjer se hrani sovraštvo v naši družbi." Hribar govori o tem, da bi se najprej morala svojim vernikom in celotnemu slovenskemu narodu opravičiti Cerkev, ker jih je zapeljala in jim naredila toliko hudega. Nato pa bi se morali komunisti opravičiti za tiste zločine, ki so se dogajali v imenu revolucije. Hribar pravi tudi, da nekdanji partizani niso krivi za to, kar se je dogajalo v imenu revolucije, so pa soodgovorni (Mladina 2012, 11. november).

Sicer sta 8. julija leta 1990 na prvi spravi slovesnosti takratni predsednik Milan Kučan in metropolit Alojzij Šuštar povojne poboje obžalovala in se zavezala za spravo z mrtvimi in spravo med živimi. Kučan je z besedami: »tukaj se je naša zmaga sprevračala v poraz«, priznal krivdo zmagovite strani. Nadškof Šuštar pa je opravil mašo tako za padle domobrance kot padle partizane in vse druge žrtve vojnih in povojnih let (Dnevnik 2010, 11. november).

Namen tega magistrskega dela je prikazati, da je bila vloga mobiliziranih Slovencev v nemško vojsko v zgodovini Slovenije zelo velika. V slovenski zgodovini se vse prevečkrat pozablja na to veliko skupino slovenskih fantov in moških, ki so se borili za sovražnika in jih je veliko tudi izgubilo življenje, mnogi pa so prestopili k partizanom in s tem prispevali svoj delež k osamosvojitvi izpod okupatorja.

V tem magistrskem delu sem prišel do pomembne ugotovitve, da skozi čas spreminja razumevanje določenih dogodkov. Potrebna je pazljivost, da na te dogodke ne gledamo iz današnje perspektive, ampak se skušamo vživeti v čas, v katerem so se zgodili. Tako se je npr. takoj po 2. svetovni vojni namobilizirance v nemško vojsko gledalo kot na izdajalce države. Po petdesetih letih pa se je vse začelo obravnavati kot žrtve. Prišlo je do posploševanja in se ne išče posameznih vzrokov za določena dejanja. Ravno nasprotno je pri partizanih. Po vojni

so bili vsi heroji, danes pa nekateri iščejo razloge, da bi jih obravnavali kot nasprotnike naroda. Torej na zgodovinske dogodke ne smemo gledati iz današnje perspektive.

9 LITERATURA

Banič, Stanko, Sonja Sovdat-Banič, Borut Banič in Igor Banič. 1990. *Latinski pregovori, izreki in izrazi*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Bizjak, Ivan, ur. 2006. *Svetovna zgodovina*. Ljubljana: Prešernova družba.

Cajnko, Zvonko. 2005. *Nacizem: Adolf Hitler in Tretji rajh*. Maribor: Locutio.

Cerar, Franc. 2005. *Od partizana do zlatomašnika*. Ljubljana: Družina.

Churchill, Winston Leonard Spencer. 1940. Dostopno prek: <http://www.najdi.si/snsi/drobtine/index.jsp?category1=Ljudstvo&dc=2&fh=1&pageContent=content.simiple.search.result&q=winston&searchInAllCategories=true&st=simple> (19. september 2012).

Cvirn, Janez, Igor Grdina, Martin Ivančič, Igor Longyka, Janko Prunk, Vasko Simoniti in Peter Štih. 2001. *Ilustrirana zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Davies, Peter. 2010. *Nevarna razmerja: kolaboracija in druga svetovna vojna*. Ljubljana: Modrijan.

Dežman, Jože, ur. 1999. *Mobilizacija Gorenjcev v nemško vojsko 1943-1945*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.

--- 2007. Prisilno mobilizirani. V *Rojstvo Slovenije*, ur. Marko Štepec in Jože Dežman, 105. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine.

Dežman, Jože in Hanzi Filipič, ur. 2007. *Hitlerjeva dolga senca*. Celovec: Mohorjeva.

Dežman, Jože in Marjan Linasi. 2002. *Med kljukastim križem in rdečo zvezdo*. Vetrinj: Mohorjeva tiskarna.

Eiletz, Silvin. 2006. *Skrivnosti Kominterne*. Celovec: Mohorjeva družba.

Europa.gov. Dostopno prek: http://www.evropa.gov.si/si/vsebina/novica/news/eu-sprejetje-zenevskih-konvencij-velik-dosezek/80b5e14927/?tx_ttnews%5Byear%5D=2009&tx_ttnews%5Bmonth%5D=08 (9. junij 2012).

Grgič, Silvo. 2002. *Zločini okupatorjevih sodelavcev*. Ljubljana: Tiskarna Ljubljana.

Icrc.org. Dostopno prek: <http://www.icrc.org/eng/resources/documents/misc/57jnhy.htm> (13. junij 2012).

Inštitut za novejšo zgodovino 2012. *Preverjanje seznamov žrtev druge svetovne vojne in neposredno po njej po matičnih knjigah*. Ljubljana: Interno gradivo.

Istenič, Stanislav, Janko Kovačič in Stanislav Čop, ur. 2006. *V tujih škornjih: pričevanja mobilizirancev v nemški vojski: ujeti utrinki neke dobe, ki nočejo v pozabo*. Kranj: Format.

Ivelja, Ranka. 2010. Od spravljenosti dlje kot pred 20 leti: V RKC na nedeljsko spravno slovesnost niso povabili nikogar z državnega vrha. *Dnevnik*, 1. julij. Dostopno prek: <http://www.dnevnik.si/slovenija/v-ospredju/1042370630> (18. februar 2012).

Kershaw, Ian. 2012. *Hitler*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Kladnik, Tomaž. 2006. *Slovenska partizanska in domobranska vojska: od ustanovitve do konca 2. svetovne vojne*. Ljubljana: Schwarz.

Klasnic, Peter Pavel, France Kresal, Vladimir Pegan in Božo Repe. 2005. *Vojni invalidi. Pravna zaščita in organiziranost vojnih invalidov na Slovenskem*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.

Kokalj Kočevar, Monika. 2007a. Izgnanci. V *Rojstvo Slovenije*, ur. Marko Štepec in Jože Dežman, 99. Ljubljana: Muzej novejše zgodovine.

--- 2007b. Prisilno mobilizirani. V *Rojstvo Slovenije*, ur. Marko Štepec in Jože Dežman, 105. Ljubljana: Muzej novejše zgodovine.

Koren, Mirko. 2011. Intervju z avtorjem. Mojstrana, 15. april.

Linasi, Marjan. 2010. *Koroški partizani: protinacistični odpor na dvojezičnem Koroškem v okviru slovenske Osvobodilne fronte*. Celovec: Mohorjeva družba.

Luthar, Oto. 1997. *Mojstri in muze: Kaj in zakaj je zgodovina?* Ljubljana: Modrijan.

Mally, Eva. 2011. *Slovenski odpor: Osvobodilna fronta Slovenskega naroda od 1941 do 1945*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.

Mazower, Mark. 2002. *Temna celina: dvajseto stoletje v Evropi*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.

Ministrstvo za izobraževanje, znanost, kulturo in šport (MIZKS). Dostopno prek: <http://arsq.gov.si/Query/detail.aspx?ID=27460> (16. maj 2012).

Ministrstvo za zunanje zadeve (MZZ). Dostopno prek: http://www.mzz.gov.si/si/zunanja_politika/mednarodno_pravo/ (16. maj 2012).

Pirjevec, Jože. 2011. *Tito in tovariši*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Prunk, Janko. 1977. *Pot krščanskih socialistov v osvobodilno fronto slovenskega naroda*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

--- 1986. *Slovenski narodni programi*. Ljubljana: Društvo 2000.

--- 1992. *Slovenski narodni vzpon*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

--- 2002. *Kratka zgodovina Slovenije*. Ljubljana: Založba grad.

--- 2008. *Racionalistična civilizacija 1776–2000*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Prunk, Janko in Cirila Toplak. 2005. *Parlamentarna izkušnja Slovencev*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Pučnik, Jože. 1998. Množični vojni poboji. V *Temna stran meseca: kratka zgodovina totalitarizma v Sloveniji 1945–1990*, ur. Drago Jančar, 39–52. Ljubljana: Nova revija.

Puklavec, Ludvik, Bruno Hartman, Albin Presker, ur. 1992. *Nemška mobilizacija Slovencev v 2. svetovni vojni 1942-1945*. Maribor: Muzej narodne osvoboditve.

Puklavec, Ludvik, Marjan Žnidarič, Bruno Hartman, Albin Presker, ur. 1994. *Nemška mobilizacija Slovencev v 2. svetovni vojni 1942-1945. 2. zbornik*. Maribor: Muzej narodne osvoboditve.

Puklavec, Ludvik, Marjan Žnidarič, Rudi Markovič, Bruno Hartman, Alojzij Žibert, ur. 1996. *3. posvet onemški mobilizaciji v 2. svetovni vojni. 3. Zbornik referatov*. Maribor: Muzej narodne osvoboditve.

Puklavec, Ludvik, Marjan Žnidarič, Rudi Markovič, Albin Presker, ur. 1998. *Nemška mobilizacija Slovencev v 2. svetovni vojni 4. zbornik*. Maribor: Muzej narodne osvoboditve.

RTV Slovenija. Dostopno prek: <http://www.rtv slo.si/slovenija/prvi-pravi-popis-v-vojnem-in-povojnem-nasilju-je-umrlo-6-5-slovencev/284939> - glej novi popis žrtev 2. svetovne vojne (10. junij 2012).

RTV Slovenija. Dostopno prek: <http://www.rtv slo.si/slovenija/spomenka-hribar-nerazciscena-zgodovina-je-humus-kjer-se-hrani-sovrastvo/287224> (11. julij 2012).

Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ). 2000. Dostopno prek: <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html> (6. junij 2012).

Stanovnik, Janez. 2011. *Osvobodilna fronta, boj za prihodnost*. Ljubljana: Svobodna misel.

Strugar, Vlado, 1967. *Osvobodilna vojna v Jugoslaviji*. Ljubljana: Zavod borec.

Štefotič, Alenka, ur. 1990. *Črne bukve. O delu komunistične osvobodilne fronte proti slovenskemu narodu*. Ljubljana: Založba za alternativno teorijo 1990.

Švagelj, Tomaž. 2012. Vojna je postajala iz leta v leto bolj krvava. *Delo*, 16. maj. Dostopno prek: <http://www.delo.si/druzba/znanost/vojna-je-postajala-iz-leta-v-leto-bolj-krvava.html> (5. januar 2013).

Tomažič, Bojan, ur. 1994. *Mobiliziranci. Pričevanja mobilizirancev v nemško vojsko v letih 1941–1944*. Maribor: Frontier.

Trampuš, Jure. 2012. Intervju: Spomenka Hribar. *Mladina*, 20. julij. Dostopno prek: <http://www.mladina.si/114256/spomenka-hribar-obema-stranema-skrajnim-na-desnici-in-skrajni-levici-vseskozi-ustreza-da-ni-bil/> (18. februar 2012).

Türk, Danilo. 1992. Mobilizacija Slovencev in mednarodno pravo. V *Nemška mobilizacija Slovencev v 2. svetovni vojni 1942–1945*, ur. Ludvik Puklavec in drugi, 33–36. Maribor: Muzej narodne osvoboditve.

--- 2007. Temelji mednarodnega prava. Ljubljana: GV Založba.

Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o žrtvah vojnega nasilja (ZZVN–H). Ur. l. RS 72/2009 (18.09.2009).

Zakon o žrtvah vojnega nasilja (ZZVN–UPB1). Ur. l. RS 18/2003 (06.11.1995).

Založba za alternativno teorijo. 1990. Črne bukve. O delu komunistične osvobodilne fronte proti slovenskemu narodu. Ljubljana: Krištof.

Zveza društev mobilizirancev v nemško vojsko 1941–1945. Dostopno prek: <http://www.mobilizacija.si/zakonodaja-in-drugi-dokumenti> (11. november 2012).

Ženevska konvencija – Geneva Convention. 1949. Dostopno prek: http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/PROPISI/zen_konvencija_4_lat.pdf (9. junij 2012).

Žganjar, Matija. 2002. *Slovenski partizani in zavezniki*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Žibert, Alojzij. 1995. *Pod Marijinim varstvom. Spomini Slovencev – nemškega vojaka na drugo svetovno vojno v letih 1941 – 1945*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.

Žnidarič, Marjan, Jože Dežman, Ludvik Puklavec. 2001. *Nemška mobilizacija Slovencev v drugi svetovni vojni*. Celje: Zveza društev mobiliziranih Slovencev v nemško vojsko 1941/45. (Lahko navedem tudi kot zbornik Žnidarič, Dežman, Puklavec).

Žnidaršič, Ivica. 2009. *O izgonu Slovencev, organiziranosti slovenskih izgnancev, prisilnih delavcev in beguncev ter prizadevanjih za uveljavitev statusa in pravic do vojne odškodnine*. Ljubljana: Društvo izgnancev Slovenije.

IV. Haaška konvencija – IV. Hague Convention. 1899 in 1907. Dostopno prek: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague04.asp#art2 (07. februar 2012).